

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta
katedra občanského práva

**Srovnání právních úprav určování a vzniku
rodičovství v ČR a v Belgickém království**

diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Michaela Hendrychová, CSc.
Diplomant: Barbora Fučíková

PRAHA - březen 2013

PROHLÁŠENÍ AUTORKY DIPLOMOVÉ PRÁCE:

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne _____

Barbora Fučíková

Obsah

Úvod.....	3
1. Institut rodiny	5
1.1. Institut rodiny v pojetí českého práva	5
1.2. Institut rodiny podle belgického práva.....	6
2. Určování mateřství obecně.....	8
2.1. Určování mateřství podle zákona o rodině.....	8
2.2. Určování mateřství podle zák. č. 89/2012 Sb.....	10
2.3. Určování mateřství podle belgického Code civil	11
3. Podrobněji o institutu náhradního mateřství	14
4. Určení otcovství na základě právní domněnky	16
4.1. Určování otcovství právní domněnkou dle ZoR	16
4.2. Určování otcovství právní domněnkou v zák. č. 89/12 Sb.....	17
4.3. Určování otcovství právní domněnkou v belgickém právu.....	18
5. Určení otcovství prostřednictvím uznání	24
5.1. Uznání otcovství dle ZoR.....	24
5.2. Uznání otcovství dle zák. č. 89/12 Sb.	24
5.3. Uznání otcovství podle belgického práva	25
6. Určení otcovství k dítěti rozhodnutím soudu	30
6.1. Určení otcovství rozhodnutím soudu dle ZoR	30
6.2. Určení otcovství rozhodnutím soudu podle zák. č. 89/12 Sb.....	30
6.3. Určení otcovství rozhodnutím soudu podle belgického práva	31
7. Popření rodičovství	33
7.1. Popření dle ZoR	33
7.2. Popření otcovství podle z. č. 89/12 Sb.....	37
7.3. Popření rodičovství v belgickém právu.....	39
7.3.1. Popírání mateřství podle belgické úpravy	39
7.3.2. Popírání otcovství v belgickém právním řádu.....	40
8. Osvojení	44
8.1. Osvojení podle ZoR	44
8.2. Osvojení podle zák. č. 89/2012 Sb.....	45
8.3. Pojem osvojení v belgickém právu	48
Závěr	54
Seznam zkratk	56
Seznam použité literatury a pramenů.....	57

Bibliografie:	57
Zákonné předpisy:	58
Judikatura:	60
Odborné časopisy:	60
Comparison of legislation concerning the establishment and determination of parentage in the Czech Republic and the Kingdom of Belgium	61
SUMMARY	61
Abstrakt.....	63
Klíčová slova / Key words	64

Úvod

Nejprve bych ráda vysvětlila, co mě vedlo k výběru tematiky určování rodičovství a proč shledávám důležitým ji představit nejenom v kontextu českého právního řádu, ale čtenáře seznámit také s belgickou úpravou, a obě části těchto právních řádů porovnat.

Rodinněprávní problematiky zasahují do životů každého jedince, a to bez výjimek. I proto je tato sféra práva jednou z nejdůležitějších, je potřeba věnovat jí mimořádnou pozornost a opatrnost, a to jak při jejím vzniku, tak při následném praktickém používání a interpretaci právních norem. Jedná se současně o část právního řádu, která bude vždy nezbytně aktuální v odborné i laické veřejné diskuzi, která bude vždy, v důsledku určitého vývoje společnosti, podněcována, aby se flexibilně přizpůsobovala novým situacím (změny ve smýšlení společnosti, liberalizace nebo náboženské vlivy) a poznatkům vědy.

Tato práce si klade za cíl představit z obsáhlé rodinněprávní úpravy pouze malý zlomek, kterým je určování a vznik rodičovství. Ačkoli se tedy jedná pouze o jeden segment rodinného práva, současně jde o jeden z nejdůležitějších okamžiků v životě každého člověka ve statusové rovině. Právo na ochranu soukromého a rodinného života před neoprávněnými zásahy je upraveno v řadě národních i mezinárodních dokumentů, ať už se jedná o vnitrostátní ústavní zákony¹, mezinárodní úmluvy², unijní legislativu, či zákonné a podzákonné předpisy.

Důvodů, proč shledávám zajímavým právě srovnání české a belgické³ právní úpravy, je více. Jednak se jedná o země s odlišnými státními zřízeními (republika a království), což samo o sobě má zásadní vliv na směřování vývoje rodinného práva.⁴

¹ Listina základních práv a svobod, č. 2/1993 Sb., čl. 10, odst. 2

² Např. Mezinárodní úmluva o právech dítěte ze dne 20. 11. 1989.

³ S belgickou právní úpravou jsem se poprvé důkladněji seznámila absolvováním dvousemestrální výuky belgického rodinného práva na Université Libre de Bruxelles.

⁴ V belgickém právním řádu sice výjimky pro členy královské rodiny a členy šlechtických rodů postupně téměř vymizely a již zbývají pouze některá prerogativa královského rodu, avšak poměrně dlouho zásadním způsobem ovlivňovaly právě směr úpravy rodinněprávních problematik (viz například vliv nezrušitelného osvojení na právo na užívání šlechtického titulu).

Rovněž považuji za velice aktuální porovnat úpravu země, která má tradici právní úpravy formou jediného zásadního kodexu civilního práva (Code Civil Belge, dále jen „Code Civil“), se současnou úpravou v České republice, která je dána zvláštním zákonem o rodině (č. 94/1963 Sb.) a zároveň již do práce začlenit nastupující⁵ úpravu, která kopíruje model jediného obsáhlého kodexu civilního práva, tj. českého nového Občanského zákoníku, zákona č. 89/2012 Sb.

Cílem mé práce je proto postupně rozebrat celkem tři rozdílné úpravy určování a vzniku rodičovství tak, že čtenáři poskytnu vždy náhled na úpravu konkrétní problematiky, ze všech tří hledisek, přičemž bude zřejmé, v jaké míře se úpravy kryjí (nebo na sebe navazují) a naopak v čem se od sebe zcela liší. Pevně proto doufám, že zvolená struktura práce usnadní orientaci v rámci velice komplexní a detailní úpravy, jakou je právě systém určování a vzniku rodičovství.

⁵ Účinnost je stanovena k 1. 1. 2014.

1. Inštitut rodiny

1.1. *Inštitut rodiny v pojetí českého práva*

Náhled na koncepci rodiny v českém právu je zásadně ovlivněn historickým vývojem, především pak formováním v rámci doby nesvobody, kdy tehdejší státní moc vnímala rodinu jako základní stavební jednotku společnosti. To ostatně přetrvává dodnes, význam rodiny, jako prvku nejenom společenského, ale i ekonomického, jistě neklesá. Členové jedné rodiny si zpravidla pomáhají nejenom ekonomicky, ale i jinými vzájemnými podporami (péče o nezletilé, nemocné, seniory, nezaměstnané členy rodiny), současně je zde nezanedbatelná psychologická stránka věci (člen rodiny není ve společnosti osamocen).

Majetkoprávní vztahy v rodině jsou často přímo propojeny se vztahy osobními, proto je nelze brát na lehkou váhu. V rámci rodiny zdaleka neplatí, že největší podporu si vzájemně poskytují mezi nejbližší příbuzní.

Českou právní úpravu rodiny můžeme nahlížet ve více rovínách – právo reguluje nejenom vztahy manželské, ale i vztahy rodinné obecně (přičemž zákon o rodině spatřuje stále ještě význam manželství zejména v založení rodiny a řádné výchově dětí), tedy do něj musíme zahrnout i registrované partnerství⁶, avšak také další formy soužití, které však současná právní úprava zdánlivě opomíjí (tj. soužití pouze faktické, v belgickém právu upravené jako konkubinát, i soužití jen jednoho rodiče s dítětem), neboť je výslovně neupravuje, přesto je pokládáme za rodinu.

Co je tedy předmětem českého rodinného práva jako takového? Rodinné právo se historicky vydělilo z práva občanského, s nástupem účinnosti zák. č. 89/12 Sb. však opět dojde k jeho začlenění, po vzoru západoevropských kodexů civilního práva (mj. tedy i po vzoru belgické úpravy). Jeho předmětem však jsou a nadále budou zejména vztahy mezi jednotlivými členy rodiny a tzv. náhradní rodinné výchovy. Mezi takové vztahy spadají jednak vztahy mezi manžely, vztahy mezi rodiči a dětmi a od toho se odvíjející vztahy těchto osob s dalšími příbuznými a dále pak vztahy v situaci, kdy je dítě svěřeno do výchovy jiné osoby, než je jeho rodič.

Česká úprava tradičně dělí příbuzné v rámci rodiny do skupin, neboli „tříd“, pro účely dědického a daňového práva, přičemž podkladem pro rozdělení do těchto skupin je příbuznost. Význam rodiny proto přesahuje i do dalších sfér práva. Pro

⁶ Upraveno zákonem č. 115/2006 Sb.

určení příbuznosti lze omezeně i v českém právu využívat systém pocházející z římského práva, tedy systém stupňů a linií (přímých a vedlejších), avšak zásadní zůstává rozdělení do tříd. Za zmínku jistě stojí, že zák. č. 89/12 Sb. rozšiřuje okruh dědiců ze zákona a zavádí (namísto původních tří), celkem šest dědických tříd, odvozených ze stupně příbuznosti⁷. Zvyšuje se tím význam příbuznosti a rodinných vztahů i v širším slova smyslu, což bezpochyby bylo cílem zákonodárce, neboť současné pojetí rodiny v českém právu je někdy zbytečně pojmově zúženo pouze na velice malý okruh příbuzných, nebo sezdaných (resp. registrovaných) osob.

1.2. Institut rodiny podle belgického práva

Tradiční definice rodiny, dle belgického práva, spočívá v jejím vymezení jako „společenství osob, které jsou mezi sebou propojeny na základě krve (biologická příbuznost), sňatku nebo adopce“⁸. Tato definice je však již dávno překonána, neboť do rodiny se nyní kromě pokrevního a adoptovaného příbuzenstva, chotě (včetně sňatků mezi osobami téhož pohlaví) a vyvdaných nebo vyženěných příbuzných zahrnuje rovněž „cohabitant légalé“, tedy partner či partnerka dané osoby, se kterou sdílí společnou domácnost a se kterou učinili o tomto společné prohlášení před matričním úředníkem.⁹

Dále pak do moderní definice rodiny musíme bezesporu zahrnout i osoby, které ji tvoří pouze fakticky, žijí spolu ve společné domácnosti a vychovávají společné potomky. V takovém jednání lze jasně spatřovat (byť sňatkem nestvrzenou) existující a funkční rodinu. Code Civil toto neformální soužití označuje jako „konkubinát“.

Úprava linií příbuznosti pak vychází plně z římského práva, tedy se dělí na linii přímou a vedlejší a od těchto linií se i dále odvozuje, ve kterém stupni je daná osoba příbuzná. Pro upřesnění se ještě někdy používá i dovětek, zda se jedná o příbuzné z matčiny nebo otcovy větve.¹⁰

⁷ § 1635-1640 zák. č. 89/12 Sb.

⁸ Les membres de l'unité de droit familial du centre de droit privé de l'ULB, sous la direction d'Alain-Charles VAN – GYSEL. Précis de droit de la famille. Rue de la Régence 67, 1000 Bruxelles. Etablissements Emile Bruylant, S.A., 2004. Précis de la faculté de droit, Université Libre de Bruxelles, D/2004/0023/122. ISBN 2-8027-2006-6.

⁹ Code Civil, art. 1475 et 1476

¹⁰ „branche maternelle“ et „branche paternelle“

Jaký je ovšem právní zájem státu na existenci institutu rodiny? Ve skutečnosti se jedná o několik vzájemně provázaných zájmů. První je sociální zájem, kdy rodina je pospolitý celek, jehož členové jsou obvykle vzájemně solidární a poskytují si podporu a výpomoc. To nepřímou souvisí i s odpovídající výživou jedinců, kteří si ji nejsou schopni zcela obstarat a zůstali by jinak plně závislí na státu.

Dalším faktorem je faktor ekonomický. Rodina obvykle cílí ke shromažďování majetku svých členů a jeho dalšímu rozhojňování. Členové rodiny k tomuto rozvoji přispívají a dochází ke kumulaci hmotných i nehmotných hodnot v rámci rodiny (např. i předání znalostí a zkušeností). S tím úzce souvisí i dědické právo a skutečnost, že v rámci rodiny také následkem právních událostí dochází k přesunům majetku mezi jejími členy, v závislosti na tom, v jak blízkém stupni jsou dané osoby příbuzné.

Přesné vymezení rodiny je také nezbytné vzhledem k zákazu incestu, tedy je potřeba, aby bylo jasně stanoveno, kdy jsou nejenom dány překážky manželství (i sexuálních vztahů obecně), ale i další omezení z tohoto zákazu plynoucí. Důvodů by jistě bylo možné najít více, avšak pro účely této práce postačí jmenovat tyto nejzásadnější.

2. Určování mateřství obecně

2.1. Určování mateřství podle zákona o rodině

Právní úprava problematiky, kterou se v této práci zabývám, je v současné době obsažena především ve znění Zákona o rodině, č. 94/1963 Sb. (dále jen „ZoR“). Určování rodičovství se týká jeho hlava III. Podle § 50a tohoto zákona je matkou dítěte „žena, která dítě porodila“. Určení rodičovského vztahu matky k dítěti tak zdánlivě působí jako nekomplikovaný proces, kterým v naprosté většině případů také je (výjimku tvoří institut náhradního mateřství a problematika s ním související¹¹).

Důvodem takto jednoznačné právní úpravy je mimo jiné rozhodnutí zákonodárce ve prospěch skutečné nositelky dítěte, tedy ženy, která dítě porodila, a posílení její pozice oproti případné dárkyni genetického materiálu (vajíčka).¹²

Nezbytné je rovněž na tomto místě upozornit na subsidiární vztah Občanského zákoníku (zákon č. 40/1964 Sb.) vycházející přímo z ustanovení § 104 ZoR („ustanovení občanského zákoníku se použije tehdy, nestanoví-li tento zákon něco jiného“).

Od 1. 9. 2004 dále nabyt účinnosti zákon č. 422/2004 Sb.,¹³ který novelizoval tehdy platný zákon o péči o zdraví lidu č. 20/1966 Sb.¹⁴ a zavedl českou variantu utajovaných porodů (v zahraničí se můžeme setkat i s pojmem „anonymní porody“, který je dle mého názoru mnohem vhodnější, jelikož se zde o utajovanou skutečnost nejedná).

Tento předpis souvisel úzce i se stále ještě účinným ZoR, respektive s jeho §51, protože žena, jejímuž manželu by svědčila domněnka otcovství dle tohoto ustanovení, nemá možnost využít institutu utajeného porodu. Je tomu tak z důvodu ochrany práv

¹¹ Blíže o tomto viz dále v práci v kapitole třetí „Podrobněji o institutu náhradního mateřství“.

¹² Detailněji rovněž v kapitole třetí této práce „Podrobněji o institutu náhradního mateřství“.

¹³ Název předpisu: „kterým se mění zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 48/1997 Sb., o veřejném zdravotním pojištění, ve znění pozdějších předpisů“.

¹⁴ Tento předpis je však již nahrazen zákonem č. 372/2011 Sb. o zdravotnických službách, účinným od 1. 4. 2012.

tohoto manžela, jako presumovaného otce dítěte a potažmo i práv dítěte (aby bylo jednáno v jeho zájmu, znalo svoji rodinu¹⁵).

Podívejme se však blíže na „utajený porod“, zavedený v roce 2004 zmíněným zákonem – na co přesně má těhotná žena v tomto případě nárok a co je zdravotnické zařízení, kam se za účelem porodu tato uchýlí, povinně v jejím zájmu učinit. Zákonem č. 422/2004 Sb. doplněný nový odstavec k §67 zákona č. 20/1966 Sb. (v té době účinnému) stanoví zvláštní ochranu osobních údajů pro ženu, která o to písemně požádá. Její identifikátory, tedy jméno, příjmení, datum narození a datum porodu, jsou vedeny zvlášť od zdravotnické dokumentace ve složce spolu s její žádostí o utajení porodu a do složky k dokumentaci se tato podsložka založí až po skončení hospitalizace žadatelky. Následně se celá dokumentace zapečetí a k jejímu otevření lze přistoupit výhradně na základě případného rozhodnutí soudu. Zákon také výslovně nařizuje zachování mlčenlivosti všem lékařům a členům zdravotnického personálu, kteří s žadatelkou a především jejími osobními údaji v rámci její hospitalizace přijdou do styku.¹⁶

Dne 1. 4. 2012 však vstoupil v účinnost¹⁷ nový právní předpis, který výše zmíněný zákon o péči o zdraví lidu nahradil. Je jím zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotnických službách. V tomto předpise jsou již utajené porody plnohodnotně upraveny, přičemž je z velké části převzata úprava zavedená v roce 2004.

Úprava utajených porodů je v něm obsažena v § 37 a předpis zachovává systém vyloučení žen, jejichž manželů svědčí domněnka otcovství (tj. až do 1. 1. 2014 dle § 51 ZoR), a pro ostatní žadatelky povinnost podání písemné žádosti. Rovněž stanoví, jaké postupy se rozumí prováděním utajeného porodu a co konkrétně do utajovaných informací nespadá (postupy pro následnou úhradu poskytnutých zdravotnických služeb z veřejného zdravotního pojištění a informace pro Národní zdravotnický informační systém). Narozdíl od dřívější úpravy již v souvislosti s utajovanými porody neopakuje povinnost mlčenlivosti zdravotnického personálu.

¹⁵ článek 3, odst. 1), odst 2), článek 7 Úmluvy o právech dítěte, úprava je vedena snahou respektovat tato práva a jednat v zájmu dítěte.

¹⁶ Mlčenlivost lékařů a zdravotnického personálu je ostatně zajištěna i právem na soukromí a dalšími (zákonnými i stavovskými) předpisy. Její opětovné nařízení tímto zákonem má tak spíše zdůraznit nezbytnost jejího dodržování v těchto citlivých případech, jelikož se zpravidla bude jednat o ženy, pro něž je tento postup jediným pro ně viditelným východiskem z často velice komplikované sociální situace.

¹⁷ S výjimkou ustanovení § 53 odst. 2 písm. f), které nabude účinnosti 1.4.2013.

Žena, která dítě takto porodí, bude jeho matkou v souladu s dikcí zákona, a to až do chvíle, kdy by toto bylo nezrušitelně osvojeno jinou ženou jako jeho matkou.

Dokumentace, která je zdravotnickým zařízením vedena ve dvou oddělených částech (jednou částí jsou identifikátory pacientky, druhou a zvláště vedenou částí je samotná zdravotnická dokumentace), v souvislosti s takto utajeným porodem je po ukončení péče zkompletována v jeden celek, zapečetěna a označena bezpečnostním kódem podle § 56, odst. 2 zák. č. 372/2011 Sb.

Kromě ženy, která utajeně porodila, a o jejíž dokumentaci se tedy jedná (a které zdravotnické zařízení pro tyto účely sdělí bezpečnostní kód její dokumentace), následně nikdo nemá právo žádat její otevření. Jedinou možností, jak lze dosáhnout otevření zapečetěné dokumentace, tedy zůstává rozhodnutí soudu.

2.2. Určování mateřství podle zák. č. 89/2012 Sb.

Nový občanský zákoník č. 89/2012 Sb. (dále jen „zákon č. 89/12 Sb.“), který vstoupil v platnost dne 22. 3. 2012, kdy byl publikován ve Sbírce zákonů, a účinnosti nabude dne 1. 1. 2014, stávající úpravu ZoR přebírá a respektuje doposud aplikovanou normu, že porod dítěte konstituuje mateřství ženy k dítěti. Dosavadní úpravu, která je v zákoně č. 89/12 Sb. zařazena v části druhé, hlavě II., dílu 2, oddílu 1), § 775, pouze mírně přeformuloval.¹⁸

Důvodová zpráva přitom odkazuje na čl. 2 evropské Úmluvy o právním postavení dětí narozených mimo manželství č. 47/2001 Sb., který zní: „Určení matky dítěte, narozeného mimo manželství, bude záviset výhradně na skutečnosti porodu“.

Jak je tedy vidno, zákonodárce se inspiroval v právním předpisu z roku 1975, kdy byla řečená Úmluva vyhlášena a kdy tedy problematika náhradního mateřství neexistovala, vzhledem k tehdejší úrovni lékařské vědy.¹⁹ Jedná se ovšem o řádně vyhlášenou a Českou republikou ratifikovanou mezinárodní smlouvu, která je součástí platného právního řádu a jako taková má aplikační přednost před zákony, což postup zákonodárce do značné míry odůvodňuje.

Nezbytné je zde rovněž odkázat na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva, protože v souladu s ní český zákonodárce upřednostňuje ženu, která dítě fyzicky

¹⁸ Přesné znění § 775 z.č. 89/12 Sb. je „Matkou dítěte je žena, která je porodila.“

¹⁹ Zcela prvním dítětem narozeným z umělého oplodnění vajíčka byla v roce 1978 Luisa Brown.

po biologicky určenou dobu nosila ve svém těle a následně porodila, oproti dárkyni biologického materiálu.

2.3. *Určování mateřství podle belgického Code civil*

Belgická úprava je v zásadě celá obsažena v základním národním kodexu soukromého práva – Code civil. Konkrétně filiaci, tedy příbuznost, upravuje hlava VII., mateřství upravuje kapitola I., článek 312 a následující.²⁰ Belgická úprava zdánlivě upřednostnila presumpci správnosti veřejných aktů a vyšší formalismus před biologicky obvyklým hlediskem a čl. 312 proto zní: „Matkou dítěte je osoba, která je takto označena v rodném listu“.

Tato úprava koresponduje s čl. 57 Code civil, kdy jeden z povinně zapisovaných údajů do rodného listu je právě jméno matky. Přesto tato úprava rovněž vychází z biologie a z pravidla „mater semper certa“ – tímto způsobem vznikne mateřský vztah ženy k dítěti v 99 % případů. Těhotenství ženy je zpravidla záležitostí veřejně neutajitelnou a známou, navíc porodí-li následně matka v Belgii (obvykle ve zdravotnickém zařízení), je zapsána do rodného listu automaticky (neboť tento zápis je povinný) a její vztah mateřství k dítěti je tak ustanoven ze zákona.

Code civil dále upravuje (čl. 313 a 314) možnosti vzniku mateřství i jinými způsoby, než je vznik ze zákona – uznání dítěte matkou a vznik mateřství soudním rozhodnutím.

Belgický zákonodárce neopomněl stanovit ani omezení, daná těmito způsobům vzniku, plynoucí zejména z toho, pokud by v rodném listu měly být zapsány jako rodiče dítěte osoby, mezi nimiž je dána překážka manželství, z níž nemůže ani král udělit výjimku, tj. především, pokud se jedná o osoby blízkce příbuzné²¹.

²⁰ Code Civil, TITRE VII, Chapitre I. – de l'établissement de la filiation maternelle, art. 312 et suiv.

²¹ Co přesně se ještě rozumí překážkou sňatku, pro účely určování rodičovství, modifikoval la Cour d'arbitrage (Rozhodčí soud) svým judikátem, který změnil původní znění Code Civil (čl. 313 §2 a čl. 321). Soud argumentoval ve smyslu, že nelze nepřiměřeně omezit zájem dítěte na určení obou rodičů v případě, že se jedná o zákaz sňatku existující mezi osobami sešvagřenými a že právní důvod příbuznosti mezi těmito osobami již zanikl (manželství bylo rozvedeno, anulováno, skončilo smrtí jednoho z manželů). Proto, narodí-li se dítě ze vztahu mezi osobami dříve sešvagřenými (tj. např. otcem je bratr bývalého manžela matky), je možné mu do rodného listu zapsat oba rodiče, neboť se nejedná o pouto příbuznosti jako takové. Toto zmírnění vychází z toho, že dřívější znění čl. 321 Code Civil bylo podle soudu v rozporu s čl. 10 a 11 Ústavy (viz dále rozsudek C.A. ze dne 17. prosince 2003, číslo 169/2003). Zákon z 1. července 2006, novelizující Code Civil, již tento judikát plně reflektoval a zahrnul úpravu výjimky do svého znění (čl. 10 tohoto zákona) a celý čl. 321 doplnil o nové ustanovení právě v tomto smyslu.

Tedy, je-li dítě vzešlé z incestního vztahu, není možno zapsat oba biologické rodiče do rodného listu (a tak „zlegalizovat“ tento nezákonný vztah), a pokud v něm je již zapsán otec, nelze cestou uznání nebo soudního rozhodnutí již nikdy do tohoto listu zapsat biologickou matku, a tedy vytvořit její vztah legálního mateřství k dítěti. Nicméně, zpravidla to bude právě matka, jež bude zapsána v rodném listu (zákonný vznik mateřství, kdy matka porodí ve zdravotnickém zařízení a následně klasickým správním procesem je zapsána v rodném listu dítěte), a naopak otec v rodném listu nebude uveden.

Určení matky dítěte jednou ze dvou výše popsaných cest však přichází v úvahu pouze ve vzácných případech a úprava se dotýká méně než 1 % případů ze všech narozených dětí. Uznání dítěte je možné, zejména porodí-li ho matka mimo zdravotnické zařízení, beze svědků, v soukromí a následně jej opustí (např. zanechá volně položené v nemocnici / na úřadě / přede dveřmi třetí osoby aj.). Pokud svůj názor posléze změní a přeje si dítě uznat, pak, nebrání-li tomu žádná zákonná překážka, je zapsána do rodného listu dodatečně a vztah mateřství je takto vytvořen.

Dalším případem, jehož důsledkem bývá vznik mateřství, je zvolí-li si těhotná žena takzvaný „anonymní porod“²² (který doposud jako takový není v Belgii legálně umožněn, avšak existuje například v sousední Francii, proto je tato možnost pro belgické občanky poměrně dostupná). Může porodit ve zdravotnickém zařízení, které tuto službu poskytuje, aniž by o sobě poskytla jakékoli osobní údaje a dítě v tomto zařízení případně rovnou zanechat a např. dát svolení k jeho následné adopci.

V případě vzniku mateřského vztahu k dítěti uznáním mateřství ženou, která je vdaná, je potřeba nejprve oznámit úředně manželu této ženy (tj. notář nebo matrikář, který obdrží žádost o uznání dítěte matkou, musí toto buď doručit do vlastních rukou jejího manžela, nebo mu to signifikovat za pomoci speciálního úředníka – huissier - který se dostaví na místo společného bydliště manželů a za dodržení předepsaného postupu manželu osobně věc sdělí a současně jej písemně obeznámí předáním textu sdělení) a případně i společným dětem této ženy a jejího manžela.

Jestliže tito nejsou v souladu se zákonem (tj. jim není „oznámeno“ v případě procesu uznání v rámci Belgického království, popř. „sděleno“, odehrálo-li se uznání v jiném státě) seznámeni již s podáním žádosti dané ženy v rámci národního procesu uznání (popř. jim není proběhlé zahraniční uznání dítěte sděleno) a dojde-li k zapsání

²² accouchement sous X

ženy do rodného listu narozeného dítěte, nelze proti nim v žádných budoucích řízeních nároky tohoto dítěte uplatňovat (zejm. půjde o případné dědické řízení po této ženě).

Vznik mateřství na základě vydaného pravomocného soudního rozhodnutí je umožněn žalobou na určení mateřství a jedná se o žalobu tzv. „rezervovanou“, k níž jsou oprávněny pouze zákonem vyjmenované subjekty práva. V případě této žaloby jsou to automaticky dva subjekty - dítě a matka – avšak dále přicházejí v úvahu ještě otec dítěte, je-li zapsán v rodném listu dítěte, a manžel matky, jestliže je provdána. Žalobu podává jeden z těchto oprávněných subjektů jako žalobce a směřuje ji proti všem ostatním existujícím oprávněným subjektům jako žalovaným.

Vznik mateřství touto formou je však ještě vzácnějším případem, než je ustanovení uznáním – Code civil tuto možnost výslovně zavádí pro případy, kdy je například opomenuto jméno matky v rodném listu dítěte nebo je-li dítě uvedeno pod falešným jménem a ze strany matky nedojde k uznání dítěte.

I pro vznik mateřství na základě rozhodnutí soudu je potřeba buď souhlas (žaluje-li matka) manžela matky (pokud je) a jejích dalších dětí, popř. není-li tento obdržen, je nezbytné jim to v souladu se zákonem oznámit za dodržení stejných podmínek, jako u výše popsaného procesu uznání dítěte, jinak by jim tento vztah nemohl být jakkoli připsán k tíži (tj. zejména proti nim nemohou být vzneseny nároky dítěte vůči matce v rámci dědického řízení).

Žalobce pak musí v řízení prokázat, že dítě porodila právě žena, již označil za matku, a to buď prokázáním „držby stavu“, tedy že matka se jako matka dítěte po určitou dobu chová a že o tomto nejsou žádné pochybnosti ani ze stran okolí, popřípadě – pokud matka nemá tuto držbu stavu - lze její vztah k dítěti prokázat cestou všech jiných prostředků práva (zejm. půjde o důkaz porovnáním vzorků DNA). Jakýmkoliv prostředkem dle práva lze rovněž podat důkaz o opaku, tedy o tom, že osoba označená jako matka dítěte jí ve skutečnosti není.

3. Podrobněji o institutu náhradního mateřství

Rozvojem lékařské vědy a zdokonalováním jejích postupů je nyní možné za pomoci různých technik (in vitro aj.) docílit mimotělního oplodnění vajíčka a následně jej přesunout do dělohy ženy, která dítě porodí.

Tento postup asistované reprodukce je možné provést nejenom s vlastním vajíčkem ženy, která jím bude následně oplodněna, úspěšně bývá prováděn rovněž s vajíčky darovanými od jiné ženy.

Umělé oplodnění je v ČR aktuálně upraveno zvláštním předpisem, kterým je zákon č. 273/2011 Sb. O specifických zdravotních službách (dříve to byl zákon o zdraví lidu č. 20/1966 Sb.). Tento předpis podrobně rozvádí, co se rozumí asistovanou reprodukcí, co umělým oplodněním a dalšími termíny, a stanoví pravidla pro provádění těchto zákroků.

V případech náhradního mateřství²³ dochází k tomu, že dítě je genetickým potomkem jiné ženy než té, která je porodila. Tzv. náhradní matka je žena, která se dobrovolně nechá uměle oplodnit (ať už vajíčkem vlastním, od anonymní dárkyně, případně vajíčkem ženy, pro kterou dítě hodlá odnosit), aby umožnila mít potomka někomu, kdo by ho přirozenou cestou nemohl počít. Toto je dnes biologicky a lékařsky zcela možné, institut náhradního mateřství jako takového je přitom českým zákonodárcem stále opomíjen a situace není dostatečně legislativně řešena.

Český zákonodárce situaci určování mateřství k narozenému dítěti rozhodl jednoznačně ve prospěch nositelky dítěte, i kdyby nebyla jeho biologickou matkou. Její pozice je tak oproti dárkyni vajíčka znatelně posílena, což se může zdát na první pohled jako spravedlivé řešení – zabráňuje tomu, aby žena, která např. manželskému páru daruje své vajíčko, aby tento mohl mít společné potomky (efekt toho, že žena si dítě alespoň „odnosí“ jako vlastní je zde převážně psychologický), posléze žádala aby byla uznána matkou dítěte dle zákona.

²³ Ve svém článku „Zamyšlení nad problematikou náhradního mateřství“, uveřejněném v magazínu „Zdravotnictví a právo“ (číslo 7-8/2009) se tématu širěji věnuje autorka Mgr. Mariana Kalvach. Autorka upozorňuje na situaci „právního vakua“, kdy se lékařská věda rozvinula rychleji, než se tomu přizpůsobil zákonodárce. Faktem ovšem je, že se jedná spíše o okrajovou problematiku, která se nedotýká většího množství osob.

Z důvodové zprávy k zákonu č. 89/12 Sb. přitom rovněž vyplývá, že toto ustanovení bylo zavedeno právě v návaznosti na rozvoj tzv. asistované reprodukce, aby došlo ke znemožnění úspěšného vymožení těchto nároků dárkyně.²⁴

Český zákonodárce zde ovšem opominul druhou stranu celého procesu, která v ČR není prozatím legálně umožněna, avšak v zahraničí (např. USA) se uskutečňuje poměrně často – právě případ náhradního mateřství, ve smyslu odnošení dítěte pro jiné. Tedy to, že si naopak manželský pár cíleně najme nositelku jejich biologického dítěte k jeho odnošení (a pouze k tomuto). Zde, podle českého práva, tato nositelka je jednoznačně matkou dítěte, přestože její role měla být dle původních plánů odlišná (např. z důvodu absence dělohy u biologické matky). V navazujícím případném soudním sporu o základní práva biologických rodičů by pak vznikla právě ta nejednoznačná a problematická situace, jíž se zákonodárce chtěl ustanovením §50a ZoR vyhnout.

Dá se přitom poměrně logicky předpokládat, že dříve nebo později se některá z náhradních matek v ČR také pokusí svá práva vymoci a argumentace bude probíhat právě v tomto směru, tedy že se ve své podstatě jedná o smluvní vztah s jasně daným účelem. Ostatně posledních několik let se v tomto směru vedou poměrně aktivní diskuze nejenom mezi lékařsky a právně vzdělanými odborníky, ale především v přímo dotčených skupinách osob. Uzákonění institutu náhradního mateřství by přitom nezbytně mělo dopad právě na absolutní dikci současné úpravy, protože by pozici nositelky a především rodičky dítěte nezbytně muselo zpochybnit.

²⁴ MAYEROVÁ, Zuzana a Jan ŠTOVÍČEK. Zákon o rodině s komentářem: zákon č. 94/1963 Sb. : úplné znění vyplývající z pozdějších právních předpisů, zejména ze zákona č. 91/1998 Sb., účinného od 1. srpna 1998. 1. vyd. Praha: Codex Bohemia, 1998, 245 s. ISBN 80-85963-84-1.

4. Určení otcovství na základě právní domněnky

4.1. *Určování otcovství právní domněnkou dle ZoR*

Výrazně komplikovanější kapitolu než výše popsané určení matky dítěte pak otevírá určení vztahu otcovství k narozenému či ještě nenarozenému, ale počatému dítěti, kdy jak český, tak belgický zákonodárce využili celé řady právních domněnek a také možnosti souhlasného prohlášení rodičů.

Podle § 51 ZoR platí, za splnění určitých podmínek, domněnka otcovství manžela matky, a to za dodržení lhůt stanovených na základě poznatků z biologie a medicíny. Proto narodí-li se dítě v době od uzavření manželství (zde minimální lhůta stanovena není a předpokládá se, že muž, který si bere těhotnou ženu, je otcem dítěte) do třístého dne (obvyklá doba těhotenství ženy je zde lehce nadsazena pro možné odchylky kvůli přenášení plodu déle, než se očekávalo apod.) po jeho zániku, pokládá se za otce manžel matky, kromě případů stanovených ve druhém odstavci téhož ustanovení (tj. pokud se během oněch tří set dní žena znovu provdá, pokládá se za otce dítěte její nový manžel).

Hranice 300 dní je stanovena i pro určení otcovství u toho, kdo byl prohlášen za mrtvého.

I u určení otcovství může situaci zkomplikovat umělé oplodnění, avšak ze zákona²⁵ platí, že pokud je dítě počato asistovanou reprodukcí, za otce se pokládá muž, který k tomuto oplodnění dal souhlas (kromě případů, kdy žena otěhotněla jinak a bylo by to prokázáno).

Český právní systém ovšem řadí mezi právní domněnky to, co je v belgickém právu uznáním dítěte. Kromě první a druhé (tj. plynoucí z manželství a souhlasu k umělému oplodnění) domněnky rozlišuje i domněnku vyvratitelnou třetí, která vznikne souhlasným prohlášením muže a ženy. Z důvodu zachování systematiky této práce podrobněji o tomto až v kapitole o vzniku otcovství formou uznání dítěte, neboť fakticky lze na právní úkon prohlášení otcovství nahlížet i jako na akt uznání dítěte za vlastní, přestože vlivem rozdílnosti pojetí tohoto vzniku se ve skutečnosti v rámci českého práva subsumuje právě pod právní domněnky.

²⁵ ZoR § 54, odst. 3

4.2. Určování otcovství právní domněnkou v zák. č. 89/12 Sb.

Také z. č. 89/12 Sb. upravuje domněnky otcovství manžela matky pro děti narozené za trvání manželství nebo méně než 300 dní po jeho skončení či prohlášení za neplatné.²⁶ Kromě toho rovněž domněnku vztahuje na 300 dní od okamžiku, kdy byl manžel matky prohlášen za nezvěstného, čímž nahrazuje dřívější odst. 3 § 51 ZoR. Zásadní změnu, pokud se zaměříme na lhůty pro určení rozhodné doby (zda domněnka uplatněna bude či ne), přináší z. č. 89/12 Sb. v souvislosti s rozvojem poznatků vědy a medicíny.

Minimální zákonem předvídaná doba těhotenství ženy pro uplatnění právní domněnky otcovství se zkracuje ze 180 dní (dříve nezbytná minimální doba vývoje pro vivabilitu dítěte) na 160 dní. Je tomu tak zejména z toho důvodu, že v dnešní době jsou již lékaři schopni udržet naživu i velmi předčasně narozené dítě, a proto stávající lhůta začala být poněkud rigidní a přespříliš dlouhá.

Ohledně úpravy určení otcovství k dítěti, narozeném z umělého oplodnění neprovdané ženě zákonodárce převzal dosavadní úpravu, kdy za otce dítěte je pokládán muž, který k tomuto oplodnění dal svůj souhlas. Otcovství k takto narozenému dítěti není ze zákona možné popřít, narodilo-li se mezi 160. a 300. dnem od umělého oplodnění provedeného s tímto souhlasem manžela matky, popř. jiného muže, pokud se jedná o neprovdanou matku dítěte.²⁷

Domněnka otcovství vůči manželu matky dle nové úpravy však není zcela samozřejmě uplatněna, jak tomu je dle ustanovení ZoR. Podrobněji na toto téma dále, v kapitole o určení otcovství k dítěti prostřednictvím uznání (respektive se jedná o uznání dítěte za vlastní formou souhlasného prohlášení).

²⁶ § 776 z. č. 89/12 Sb.

²⁷ §778 a 787 z. č. 89/12 Sb.

4.3. *Určování otcovství právní domněnkou v belgickém právu*

Belgický zákonodárce zařadil určení otcovství k dítěti domněnkou na první místo v zákonné úpravě, podmínky uplatnění této domněnky jsou upraveny v hlavě VII, kapitole II., části 1. Code Civil.²⁸

Zatímco těhotenství a následný porod dítěte jsou v případě matky událostí poměrně neutajitelnou (pochopitelně existují výjimky), otec žádnou podobně evidentní, vazbu k dítěti nezbytně nemá. Úprava proto nepřímo využila dvou z celkem čtyř zákonných povinností mezi manžely – společné bydliště (z čehož je nepřímo vyvozena domněnka sexuálních vztahů mezi manžely) a vzájemná věrnost. Z dodržování (presumovaného) těchto dvou povinností je pak vyvozeno, že jsou-li splněny podmínky časové, je otcem dítěte narozeného v manželství, případně krátce po jeho skončení, právě manžel matky.

Základní lhůta (tj. presumovaná doba těhotenství) je v případě zákonné domněnky, podobně jako v české právní úpravě, stanovena na 300 dní (respektive nejkratší verze, počítající s předčasným porodem a vivabilitou dítěte, na 180 dní), tedy koinciduje s biologickou realitou.

Stanovit lhůty je pochopitelně nezbytné, zejména pro řešení dvou základních problematických situací, kdy je potřeba určit otcovství – jedná se typicky o dobu krátce po vzniku a krátce po zániku manželství. Jelikož totiž povinnost vzájemné věrnosti ze zákona trvá pouze po dobu trvání manželství, je potřeba odvodit otcovství z porodu – události, která je, narozdíl od doby početí, v naprosté většině případů veřejně známá a potvrzená.

Jak je uvedeno výše, je třeba, v návaznosti na institut manželství, rozlišit čtyři možné situace – dítě se narodí buď za trvání manželství matky, před tímto manželstvím, po jeho skončení (úmrtím, rozvodem nebo soudně potvrzenou nepřítomností jednoho z manželů), nebo po znovuprovdání matky.

Z předestřených důvodů tedy platná belgická zákonná úprava určila (a judikaturou bylo upřesněno), že dítě narozené kdykoli během manželství matky, popřípadě narozené do 300 dní od ukončení tohoto manželství, je pokládáno za potomka manžela této matky – za podmínky, že z rozhodnutí (např. soudního),

²⁸ Code civil, titre VII, chapitre 2, section 1 – de la presumption de paternite, art. 315 et suiv.

konstatujícího nepřítomnost manžela od určitého data²⁹ nevyplývá, že dítě se narodilo více, než 300 dní, po této deklarované a úředně potvrzené nepřítomnosti manžela. Článek 316 zákona Code Civil však současně stanoví, že touto konstatovanou domněnkou nepřítomnosti manžela, nesmí být narušena práva třetích osob v dobré víře.³⁰

Pokud rozebereme otázku zákonných lhůt detailněji, jistě bude možné do problematiky snáze proniknout:

- 1) Dítě je narozeno více než 300 dní po sňatku matky a před ukončením manželství – zde je situace bezproblémová, uplatní se cele a automaticky domněnka otcovství, založená na vzájemné povinnosti věrnosti.
- 2) Dítě je narozeno během trvání manželství, avšak méně než 300 dní po jeho uzavření – zde se pravděpodobný čas početí odehrál v době před uzavřením manželství. V rámci doby mezi 180. a 300. dnem od uzavření manželství se proto uplatní tzv. „ochranná lhůta dítěte“³¹, tedy domněnka, že dítě bylo přesto počato v manželství (i kdyby tomu tak prokazatelně nebylo), a za otce bude tedy označen manžel matky. Jaká situace však nastane, narodí-li se dítě před 180. dnem po uzavření manželství, a je-li tedy zřejmé, že k jeho početí došlo ještě před sňatkem? Nastane zde tzv. „justiniánská domněnka“, vyvozená z toho, že bere-li si muž ze svobodné vůle těhotnou ženu, je tomu tak proto, že si je vědom toho, že tato žena očekává jeho biologického potomka, případně je srozuměn s otcovskou rolí nenarozenému dítěti i

²⁹ Jugement de déclaration d'absence (= rozsudek deklarující nepřítomnost), v případech zmizení manžela, jeho nezhvěstnosti, nedosažitelnosti, vydáváno na žádost manželky podanou k soudu za splnění zákonných podmínek, takové soudní rozhodnutí je rovno (co do důsledků na existenci manželství) rozsudku prohlašujícímu úmrtí osoby (= jugement déclaratif du décès) a tedy způsobilé ukončit trvání tohoto manželství na základě dlouhodobé nepřítomnosti jednoho z manželů.

³⁰ Třetí osobou v dobré víře můžeme rozumět např. osobu, která aniž věděla o existenci rozsudku deklarujícího nepřítomnost, vydaného dříve než 300 dní před narozením dítěte, má toto dítě za právoplatného nástupce právních vztahů (dědice) nepřítomné osoby (manžela matky) a na základě toho s ním vstoupí do smluvního vztahu (například zakoupí majetek, o němž věří, že je jako dědic jeho právoplatným majitelem právě potomek manželky zůstavitele, u něhož se však domněnka otcovství neuplatnila, a příbuzenský vztah tedy nevznikl). Pokud se prokáže, že tato osoba nemohla vědět o neuplatnění domněnky otcovství, zůstává jí v dobré víře nabytý majetek ve vlastnictví k tíži právoplatných dědiců, kteří pak náhradu škody musí případně vymáhat po potomkovi manželky zůstavitele.

³¹ „Période favorable à l'enfant“ – doslova jakési „období ve prospěch dítěte“, neboť je sledován zájem dítěte na tom mít určeny obě linie příbuzenství.

v případě, že by jeho otcem ve skutečnosti nebyl. Jak jsme tedy již uvedli výše, domněnka otcovství manžela se v souladu s platnými právními předpisy uplatní vždy, je-li dítě narozeno v manželství.

- 3) Dítě se narodí méně než 180 dní po skončení manželství – zde je situace jasná, k početí došlo za doby trvání manželství, a proto uplatníme domněnku otcovství vůči bývalému manželovi matky.
- 4) Dítě se narodí více než 180 dní po skončení manželství, avšak méně než 300 dní po této události – opět zde hovoříme o „ochranné lhůtě dítěte“ - a uplatníme tak v jeho prospěch domněnku, že dítě bylo počato ještě za trvání manželství.
- 5) Dítě se narodí více než 300 dní po zániku manželství – zde není důvodu domněnku otcovství vůči bývalému manželovi matky uplatnit.
- 6) Dítě se narodí v rámci zákonné lhůty, tj. méně než 300 dní po zániku manželství, avšak jeho matka se mezitím provdá – uplatní se domněnka otcovství (vyplývající rovněž z justiniánské domněnky) vůči novému manželovi matky. Podrobněji viz níže.

Zákonodárce pochopitelně kromě podmínky časové stanovil ještě další podmínky, respektive omezení, vyjmenované v článku 316bis. Code Civil, který byl zaveden novelou zákoníku, v roce 2006.³²

Tato novela si ovšem zaslouží naši pozornost mnohem více než jako pouhá zmínka, jelikož se jedná o zákon z pohledu belgického rodinného práva zásadní, který úpravu unifikoval a v mnohém pozměnil. Kromě dalších změn, které zavedl a které rozebereme dále, tento zákon zrušil tzv. „slabou domněnku“³³ otcovství.

„Slabá domněnka“ otcovství se užívala do roku 2006 v případě narození dítěte později, než 300. den po ukončení kohabitance (spolužití) manželů. V takovém případě, se, narodil od současné úpravy, zavedené právě zmiňovaným zákonem z 1. července

³² La loi du 1er juillet 2006 – modifiant des dispositions du Code Civil relatives à l'établissement de la filiation et aux effets de celle-ci (= zákon z 1. července 2006 – upravující ustanovení Code Civil vztahující se k vzniku příbuznosti a k důsledkům jejího vzniku)

³³ „présomption faible“

2006, dříve uplatňovala domněnka otcovství vůči bývalému manželovi matky dítěte, avšak byla „oslabená“, tedy se proti ní dalo snáze namítat a prokazovat, že onen muž otcem dítěte ve skutečnosti biologicky vůbec není.

V článku 316bis. C. C. se tedy jedná zejména o případy, kdy se domněnka otcovství vůbec neuplatní, přestože by časová podmínka související s existencí manželství v rozhodnou dobu byla naplněna (s výjimkou případu souhlasného prohlášení rodičů ve chvíli, kdy je oznamováno narození dítěte), nedojde však k naplnění podmínky místní, respektive k dodržení manželské povinnosti kohabitance. Ze života je dobře známo, že ne vždy je manželství dvou sezdaných lidí následně fakticky naplňováno, a dochází tak k vyprázdnění jeho podstaty, kdy například, přestože jsou dle zákona stále svoji, manželé spolu již nežijí, někdy ani nejsou ve vzájemném kontaktu (ať se již jedná o dobu během rozvodového řízení, nebo zkrátka faktickou odluku).

Tedy domněnka se neuplatní, pokud se dítě narodí matce více než 300 dní poté, kdy soud schválí společný návrh manželů na rozdělení bydlení (jedná se o proces během rozvodu manželství, kdy jeden z manželů se ještě před samotným rozvodem se souhlasem soudu odstěhuje a odhlásí z místa společného bydliště manželů³⁴), popřípadě 300 dní po podání společné žádosti o schválení tohoto návrhu k soudu (pokud je podána samostatně písemně k soudu a nikoli navržena během soudního jednání a přímo schválena).

Rozdílná bydliště manželů se rovněž berou v potaz, narodí-li se dítě více než 300 dní poté, co byla do rejstříku obyvatelstva³⁵ (popř. rejstříku cizinců nebo čekatelů) zapsána adresa trvalého bydliště matky rozdílná od adresy trvalého bydliště jejího manžela, a naopak. V tomto případě (jestliže se znovu nezapíše následně a s bydlištěm na téže adrese) se rovněž domněnka otcovství neuplatní.

Manžel také nebude pokládán za otce v případě, že dítě se narodí více než 300 dní po autorizaci rozdílných bydlišť manželů (art. 223 du C. C.) smířícím soudcem během procedury rozvodu manželství pro nenapravitelný rozvrat, avšak méně než 180 dní po případné následné rekongracii manželů (např. soudce poté, co bylo smířováno

³⁴ Schvalovací proces v průběhu rozvodového řízení dohodou (nesporný rozvod) na základě společné žádosti je zde takto nezbytný, neboť z pobytu, respektive ze samovolného opuštění společného bydliště manželů mohou plynout právní domněnky a tedy důsledky pro posuzování toho, kdo z manželů rozvod zavinil nebo k rozluce manželů významněji přispěl (podrobněji viz Code judiciaire, zejm. art. 1256 a 188bis jako procesní úprava a rovněž hmotněprávní úprava rozvodu manželství v rámci Code Civil).

³⁵ le registre de la population, le registre des étrangers, le registre d'attente

řízení úspěšné, tento prostředek dočasné odluky ukončí a manželé spolu opět začnou žít) a jejich faktickému následnému spolužití.

Tedy zánik domněnky je v tomto případě dočasný, vychází to, kromě možnosti rekondiliace manželů a obnovení manželského spolužití i z toho, že smířčí soudce obvykle stanoví dobu určitou pro trvání prostředků, jež uvede v běh (tj. např. dobu, po kterou manželé budou mít rozdílná bydliště), a po ukončení doby tohoto trvání se domněnka obnovuje právě 180 dní po teoretickém znovuspolužití (ačkoli by se jednalo pouze o kohabitaci legální a nebyla fakticky naplněna).

Jak v těchto případech bude fakticky postupovat matriční úředník, aby došlo ke správné aplikaci práva a řádnému zápisu do rodného listu? Pokud mají oba manželé trvalé bydliště hlášené na rozdílných adresách a od této registrace uplynulo již více než 300 dní, domněnku úředník jednoduše neaplikuje a do listu zapíše pouze matku dítěte.

Pokud však od chvíle, kdy spolu manželé nežijí, neuplynula zákonná lhůta, pak je potřeba dožádat si od nich sdělení, zda v jejich případě nebylo vydáno soudní rozhodnutí, popř. kdy podali svoji žádost k soudu. Pokud pak takové rozhodnutí existuje, je povinností matričního úředníka do něj nahlédnout, zjistit si datum jeho vydání, zda je pravomocné a jakým dnem, popřípadě datum doručení žádosti manželů soudu a od této doby počítat zákonnou lhůtu.

Jestliže se dítě narodí v rámci zákonné lhůty po ukončení manželství, avšak matka se ještě před jeho narozením znovu provdá, je za otce dítěte pokládán její nový manžel, pokud však nebude své otcovství popírat – v takovém případě bude za otce pokládán předchozí manžel, který je ovšem (došlo-li k zániku manželství rozvodem) rovněž oprávněn toto otcovství případně popřít (a je pak zákonnými prostředky možné určit jako otce například třetí osobu).

Domněnka zde vychází nejenom z obvyklého stavu věcí v dané situaci, avšak má rovněž za cíl chránit postavení nového manžela matky jako otce novorozeného dítěte a zajistit dítěti pokud možno úplnou rodinu, tedy obě rodičovské příbuzenské vazby.³⁶

Domněnku otcovství však nemusí absolutně vyloučit ani výše uvedené postupy, a to ani v případě, že by dle dikce zákona jinak nastat neměla. Existují totiž dva průlomové, na základě kterých se, nehledě na zákonné lhůty a nedostatek kohabitace, domněnka přesto vůči manželu matky uplatní.

³⁶ Art. 317 Code Civil

Prvním z nich je již jednou zmíněné souhlasné prohlášení manželů o tom, že manžel je otcem dítěte. Toto musí být učiněno ve chvíli, kdy je vystavován rodný list, a v takovém případě bude manžel do tohoto zapsán jako otec dítěte.

Druhý případ je o něco pragmatičtější a zohledňuje lidský faktor v rámci matričního řízení – počítá totiž s omylem matričního úředníka, který, například při nesprávném výpočtu lhůt, může otce do rodného listu zapsat, a tak domněnku „znovuoživit“. V tomto případě tak skutečně domněnka vznikne, manžel matky ji však může opět zrušit – zákonodárce zde stanoví jako dostačující prostředek prosté popření otcovství.

5. Určení otcovství prostřednictvím uznání

5.1. Uznání otcovství dle ZoR

Souhlasným prohlášením rodičů před matričním úřadem nebo soudem lze podle ZoR rovněž uvést v účinnost zákonnou domněnku otcovství. Podmínkou pro toto prohlášení u nezletilého rodiče je, že musí proběhnout před soudem (§ 52 odst. 2 ZoR). Za splnění podmínek v odst. 3 § 52 ZoR není souhlasné prohlášení matky vůbec potřeba. Tímto způsobem lze určit otcovství i k dítěti nenarozenému.

5.2. Uznání otcovství dle zák. č. 89/12 Sb.

Také nový občanský zákoník č. 89/12 Sb., užívá procesu uznání otcovství ke vzniku zákonné domněnky otcovství. Lze to vyvodit z užití formulace „má se za to“.³⁷ Prohlášení je dle zákona možno učinit dvojí cestou – jednak před matričním úřadem, jednak před soudem.

Zák. č. 89/12 Sb. však přináší změnu v tom, že modifikuje další domněnky otcovství a zeslabuje je vůči manželu matky (resp. bývalému manželu) dítěte po dobu během a krátce po rozvodovém řízení ve prospěch určení otcovství právě souhlasným prohlášením. Jeho § 777, odst. 1 – 3, umožňují stanovit otcovství k dítěti souhlasným prohlášením matky dítěte, jejího manžela (popř. bývalého manžela) a muže, který o sobě tvrdí, že je otcem.

Pokud se toto prohlášení uskuteční a dítě bylo narozeno v době mezi zahájením řízení o rozvodu manželství a 300. dnem po jeho rozvodu, pak bude jako otec zapsán tento muž, ovšem až po právní moci rozhodnutí o rozvodu manželství. Prohlášení lze učinit dle § 779, odst 2, osobně před soudem nebo matričním úřadem (kromě případů nezletilých či ne plně svéprávných), stejně jako prohlášení týkající se určení otcovství k dítěti, na něž nedopadá žádná z domněnek uvedených v § 776 - 778 zák. č. 89/2012 Sb. Následně proběhne nesporné řízení, které v sobě zahrnuje jak popření otcovství manžela (bývalého) matky dítěte, a tedy neuvedení v účinnost zákonodárcem

³⁷ § 779 z. č. 89/12 Sb.

předvídané domněnky, tak určení otcovství jiného muže, formou souhlasného prohlášení s matkou dítěte.

Zákon stanoví pro tento postup maximální lhůtu jeden rok od narození dítěte. Je tomu tak proto (dle důvodové zprávy), aby nedošlo k ohrožení práv účastníků řízení v případě průtahů rozvodového řízení. Jestliže se tak toto prohlášení činí až po narození dítěte, kdy do matriky již byl zapsán manžel matky (dle zákonné domněnky), pak se tento po prohlášení vyškrtne a dojde k zápisu otcovství muže, který prohlásí, že je otcem.

Stejné podmínky a lhůty zavádí zák. č. 89/2012 Sb. i pro řízení o neplatnost manželství, a to podle § 777, odst. 4.

Zák. č. 89/2012 Sb. zavádí oproti stávajícímu ZoR také nové ustanovení § 782, které si klade za cíl upřesnit povahu prohlášení o otcovství jako právního aktu. Jednoznačně přitom určuje, že se jedná o projev vůle, na který se použijí obecná ustanovení o právním jednání jako generální úprava (pokud není úpravy speciální).

5.3. Uznání otcovství podle belgického práva

Uznání dítěte je dobrovolný akt, v jehož důsledku vznikne vztah příbuznosti mezi dítětem a jeho otcem (tedy tím, kdo jej uznal za vlastní). V belgickém právu je to pouze otec, který může dítě uzнат, a následně se od tohoto vztahu případně odvodí i veškeré další příbuzenské vazby uznaného potomka vůči otcově rodině. Zákonná úprava je obsažena v hlavě VII, kapitole I., sekci 2., článku 319 a násl. Code Civil.

Cílem právní úpravy určení otcovství uznáním dítěte je snaha zákonodárce o rovnost dětí narozených v manželství a mimo něj, tj. aby i děti nesezdaného páru, který harmonicky spolužije, měly možnost mít určeny obě linie rodičovství.

Pokud hovoříme o jednoduchém aktu uznání, pak se jedná o úkon, který se neodehrává před soudem a zásah soudní moci zde vůbec není potřebný, podmínkou jsou však souhlasná prohlášení vyžadovaná zákonem. Potřebnou kompetenci pro vystavení rodného listu mají však kromě matričních úředníků i notáři³⁸, což situaci štěpí do dvou možných procesních postupů.

³⁸ Podrobněji viz níže, zákonná úprava hlava VII, kapitola III., sekce první, článek 327 Code Civil (Titre VII, chapitre III., section I., art. 327 C. C.) – „Uznání může být učiněno prostřednictvím notářsky sepsané listiny, s výjimkou závěti, jestliže nebylo učiněno zapsáním v rodném listu dítěte“.

- 1) Uznání v rodném listu vystaveném matričním úředníkem – matriční úředník zaznamená při sepisování rodného listu do tohoto prohlášení otce, čímž vznikne jeho příbuzenský vztah k dítěti. Tato deklarace má tedy ve skutečnosti konstitutivní povahu, přímo vytváří příbuzenský vztah deklarujícího muže k dítěti. Takové prohlášení se odehrává za účasti obou rodičů, a to přímo během ohlášení narození dítěte matričnímu úřadu jeho matkou, rodný list je tedy ve skutečnosti současně listinným dokladem uznání dítěte jeho otcem, a to za souhlasu jeho matky. Lhůta pro toto společné prohlášení je 15 dní od narození dítěte. V případě, že oba dva dokumenty nejsou vystaveny současně a k uznání dítěte dojde buď již před jeho narozením, případně až po vystavení rodného listu, k tomuto pochopitelně nedochází a jedná se o dvě oddělené listiny. Na rodný list se však zapíše tzv. „okrajová poznámka“³⁹ o existenci druhé listiny, je-li již v době sepisování aktu uznání vystavena.

- 2) Uznání prostřednictvím notářsky sepsaného zápisu o uznání – aby byla zajištěna maximální míra respektu k soukromí rodinného života, umožnil belgický zákonodárce rovněž metodu uznání procesem neveřejným (tj. nezapsáním do matriky), a to notářsky sepsanou listinou. Z této možnosti je však od roku 1987 vyloučeno uznání testamentem, neboť mívalo zpravidla značně negativní důsledky na rodinné vztahy. Důvod této výjimky, z jinak velice liberální úpravy uznávání, je prostý – takové uznání mělo zpravidla šokující účinky pro pozůstalé, neboť najednou po jednom a téžže zůstaviteli s jeho úmrtím přibyli například tři další dědicové, o kterých nikdo z jeho dosavadní rodiny nemusel mít ani tušení. Závěť tak často zcela přeměnila majetkoprávní důsledky skonu zůstavitele, v důsledku čehož docházelo ke komplikovaným a dalekosáhlým sporům o legitimitu nově přibývších dědiců a o snahy zneplatnit takovou závěť. Aby zákonodárce podobná překvapení dědicům ušetřil, rozhodl proto, že uznávání musí proběhnout za života otce a rovněž, že musí být jeho manželce i dalším potomkům deklarováno, aby vůči nim vůbec mělo právní účinky.⁴⁰

³⁹ Zákonný termín v belgickém právu, na veřejných aktech tzv. „mention marginale“.

⁴⁰ Podrobněji o procesu deklarace viz výše u úpravy právní domněnky.

Ačkoli z předchozích odstavců může vznik otcovství aktem uznání vypadat jako poměrně jednoduše zpracované téma, situace je ještě o trochu složitější, jelikož belgický zákonodárce pro uznání dítěte jindy než při ohlašování jeho narození stanovil tzv. věkové hranice, od nichž se odvíjejí další podmínky pro úspěšný průběh celého procesu a pro to, aby byl akt uznání platný. Podívejme se na ně nyní o něco podrobněji:

- 1) Uznání dítěte před jeho narozením – zde je absolutní podmínkou souhlas matky dítěte (těhotné ženy). Proti neudělení jejího souhlasu neexistuje žádný opravný prostředek a tento souhlas nelze ničím nahradit. Před narozením dítěte je rovněž nemožné udělat krevní zkoušku (test DNA), proto je toto uznání určeno pouze jako prostředek ke zvýšení jistoty matky a nenarozeného dítěte, má za cíl tyto zvýhodnit. Nesouhlasí-li matka s uznáním, míjelo by se toto svým legitimním cílem, a proto je nemožné ho uskutečnit.
- 2) Dítě je již narozeno a je mu méně než jeden rok věku - pak je rovněž zapotřebí souhlas matky s uznáním, tento lze však obejít, má-li otcovství muže, který si přeje dítě uznat za vlastní, biologický podklad (tj. pokud je skutečně biologickým otcem a dítě je nositelem jeho genetické výbavy). Upřednostňuje se zde tak zájem dítěte na určení obou filiací vůči rodičům. Za nedostatku souhlasu matky tak soud první instance v místě trvalého bydliště dítěte rozhodne o umožnění uznání, a to pouze na základě biologické reality. Nezbytné je zde podotknout, že soud v tomto případě neurčuje otcovství k dítěti, ale pouze autorizuje jeho uznání, tj. umožňuje muži platně uznat dítě za své, a nahrazuje tak souhlas matky. S pravomocným rozhodnutím pak může (ale nemusí) otec dítěte vykonat akt uznání na matričním úřadu, popř. u notáře způsobem, jaký je popsán výše.
- 3) Dítě je starší než jeden rok, avšak ještě mu nebylo dvanáct let – i zde se vyžaduje souhlas matky dítěte, opět je nahraditelný souhlasem soudu. Rozdíl oproti předchozímu případu však tkví ve faktu, že soud při rozhodování uplatní nejenom biologické kritérium, avšak rovněž zohlední zájem dítěte na určení příbuzenského vztahu k tomuto konkrétnímu muži. Matka má proto dvě možnosti, jak zabránit, aby soud první instance její souhlas nahradil svým

rozhodnutím – buď prokázat, že muž, který se snaží o autorizaci aktu uznání, není biologickým otcem dítěte, nebo že takové uznání by bylo ve zjevném rozporu (nepostačuje pouze tvrzení, musí se skutečně jednat o zásadní okolnosti) se zájmy jejího potomka.⁴¹ Jestliže matka dítěte nebude v době uznávání otcovství k dítěti již naživu, pak se toto oznamuje zákonnému zástupci dítěte a on je rovněž oprávněn namítat rozpor se zájmy dítěte, popř. i biologické hledisko, pokud pro něj má důkazy. Souhlas matky, ani jeho nahrazení, však není vyžadován.

- 4) Dítě ve věku mezi dvanácti a osmnácti lety – kromě souhlasu matky je zde rovněž podstatný souhlas dítěte samotného, neboť v belgickém právu existuje domněnka, že dítě od dvanácti let věku je již nadáno tzv. schopností rozlišování (samostatné úvahy).⁴² Jestliže jeden z nich, nebo oba dva, souhlas odmítne udělit, pak soud opět zohledňuje obě kritéria (biologické a zájmu dítěte), avšak zásadním způsobem zde bere v potaz především názor samotného dítěte pro posouzení, zda je určení otcovství skutečně v jeho zájmu. Pokud by matka dítěte již nebyla naživu, postup je stejný jako v případě dítěte mladšího 12 let, avšak souhlas dítěte se pochopitelně nadále vyžaduje.
- 5) Dítě nad osmnáct let věku je již zletilé, a vyžaduje se tedy pouze jeho osobní souhlas, který je absolutní podmínkou. Nelze jej nahradit soudním rozhodnutím.

Jak bude řešena situace, kdy si otec dítěte přeje ho uzнат, avšak toto již mezitím zemřelo? Zákonná úprava rozlišuje dvě různé situace podle toho, zda po sobě toto dítě zanechalo potomka, či nikoli. Jestliže ano, pak uznání tohoto zesnulého fakticky vytvoří vztah příbuznosti mezi prarodičem a vnukem nebo vnučkou, což je zásadní zejména s ohledem na dědické právo. Přesto však není souhlas těchto vnučat vyžadován.

Pokud ale dítě, které však zemřelo ještě před uznáním ze strany svého otce, nemá žádné potomky, k čemuž pochopitelně dochází v praxi častěji, pak je zde

⁴¹ Lze si zde představit např. situaci, kdy matka dítěte s biologickým otcem nežije, naopak v zájmu svého dítěte od něj ze zásadních důvodů odešla a nyní dítě patřičným způsobem vychovává a zaopatřuje a například drogově závislý nebo značně agresivní a mnohokrát soudně trestaný muž by se po několika letech, kdy o dítě zcela neprojevoval zájem, domáhal svolení k vytvoření otcovství k dítěti aktem uznání a rovněž z toho vyplývajících práv, jejichž výkonem by však dítě mohlo být naopak ohroženo na svých zájmech, pak by soud mohl dát za pravdu matce a i přes biologický nedostatek spíše souhlas neudělit.

⁴² „doué discernement“

vytvořeno příbuzenství čistě z psychologických a citových důvodů a s ohledem na obvyklá přání pozůstalých rodičů takového dítěte.⁴³

I na vznik otcovství k dítěti uznáním se pochopitelně vztahují omezení vyplývající z obecných ustanovení dotýkajících se určování příbuznosti, tj. že nelze toto otcovství ustanovit u dětí, které byly počaty incestním vztahem⁴⁴, popř. u dětí, které byly počaty ze znásilnění.⁴⁵

⁴³ Tímto uznáním je mimo jiné umožněno, aby např. bylo dítě pohřbeno s příjmením svého otce.

⁴⁴ Tj. dítě, jehož biologickými rodiči jsou osoby, které spolu nemohou uzavřít manželství.

⁴⁵ Pachatel znásilnění matky dítěte nemůže toto uznat, ani pokud by bylo mladší než jeden rok věku a nehledě na biologické hledisko.

6. Určení otcovství k dítěti rozhodnutím soudu

6.1. Určení otcovství rozhodnutím soudu dle ZoR

Nevyužije-li se ani jedna z výše uvedených domněnek otcovství a nedojde-li k souhlasnému prohlášení, může matka dítěte nebo i muž, který se za otce dítěte pokládá, požádat, aby otcovství dítěte určil soud. I zde je přitom právní domněnka, že za otce dítěte se pokládá muž, který s matkou souložil v zákonem stanovené lhůtě (tj. mezi 180. a 300. dnem před narozením dítěte), zákon si ovšem navíc klade podmínku, že jeho otcovství závažné okolnosti nevylučují (např. diagnostikovaná neplodnost).

Zákon dále řeší případy, kdy některý z účastníků zemře, stanoví pořadí dalších osob oprávněných pokračovat v řízení (v případě úmrtí navrhovatele smí pokračovat druhý k návrhu oprávněný, příp. i potomci navrhovatele, prokáží-li právní zájem – tedy zejména v případě, kdy se na prokázání otcovství navazují další např. majetkoprávní následky, tato možnost je přitom omezena objektivní lhůtou 6 měsíců od úmrtí dítěte).

Zemře-li v průběhu řízení muž, který je domnělým otcem, mohou nastat dvě možnosti. Jednak se jednalo o osobu, proti které návrh směřoval – pak soud ustanoví opatrovníka a pokračuje v řízení proti němu. Obdobně se postupuje v případě, že domnělý otec není naživu již před zahájením řízení – návrh se podává přímo proti opatrovníkovi. Je také možné, že sám tento muž vyvolal řízení ve snaze prokázat svoje otcovství - potom, pokud v řízení nepokračuje dítě nebo matka, soud řízení zastaví.

6.2. Určení otcovství rozhodnutím soudu podle zák. č. 89/12 Sb.

Možnost určení otcovství k dítěti soudním rozhodnutím zachovává i zákon č. 89/12 Sb., který respektuje dosavadní úpravu, a modifikována je proto opět pouze rozhodná doba.

6.3. *Určení otcovství rozhodnutím soudu podle belgického práva*

Belgický zákonodárce poskytl tuto cestu zejména pro případy, kdy otec dítě nechce uznat, avšak matka si jej jako otce dítěte přeje určit. Aby toto bylo možné, vznikla žaloba na určení otcovství⁴⁶, jejímiž oprávněnými subjekty (pro její podání) jsou pouze matka dítěte, dítě samotné a domnělý otec dítěte, který si přeje své otcovství prokázat.⁴⁷ Ten z nich, který podá žalobu, ji přitom směřuje proti dvěma zbylým subjektům. Aby nedocházelo ze strany otců k obcházení souhlasu matky, popř. dítěte, nezbytných k uznání dítěte formou podání této žaloby, jsou pro úspěšné podání této žaloby vyžadovány tytéž souhlasy, jaké by byly nezbytné v případě uznání dítěte.

Lhůtu pro podání žaloby stanovil zákonodárce objektivně na 30 let od narození dítěte, tedy poměrně dlouhou. K tomu navíc novelou z roku 2006 (již zmíněný zákon z 1. 7. 2006) zcela jasně vyložil, že pokud je dítě nezletilé, pak se vůči němu běh lhůty pro podání žaloby odkládá, a proto začíná běžet až dnem nabytí zletilosti (ovšem pouze vůči dítěti) – fakticky je tedy lhůta prodloužena až do 48 let věku dítěte.

Z tohoto pravidla ovšem vybočuje jedna výjimka (u které, dle názorů odborné veřejnosti i řady soudců, ovšem hrozí její zrušení Ústavním soudem) – jestliže dítě zemře, pak jeho potomci mohou žalobu podat namísto něj, ovšem pouze za podmínky, že tuto žalobu podají do doby, kdy by zemřelé dítě dosáhlo 25 let věku. Tato podmínka omezující možnost podání žaloby právními nástupci zemřelého dítěte je způsobena nešťastnou formulací zákonného ustanovení. Jedná se o chybu zákonodárce, neboť vede k absurdní situaci – dítě by muselo před svým 25. rokem života mít děti a následně, ještě před dosažením tohoto věku, zemřít, aby jeho potomci (zjevně ještě dávno před dosažením zletilosti) vůbec (zde tedy prostřednictvím svého zákonného zástupce) tuto možnost měli.⁴⁸

Je ostatně poměrně sporné, proč zákonodárce vlastně potřeboval lhůtu, po níž dojde k prekluzi, stanovit. Pochopitelně stav během času nezaniká a stejně tak jsou v belgickém právu trvale vymahatelné veškeré žaloby týkající se přímo stavu – právě

⁴⁶ „action en recherche de paternité“

⁴⁷ Jedná se o „action réservée“, tedy žalobu, která je rezervována pro určitý okruh subjektů přímo vyjmenovaný ze zákona (art. 332ter., par. 1) C. C.; článek č. 332ter., odst. 1) Code Civil)

⁴⁸ Proti tomuto ustanovení pochopitelně vznikla řada protestů z řad odborné právnické veřejnosti, a proto se v dohledné době očekává, že pokud by skutečně došlo k jeho aplikaci a následně by se otázka přesunula před Ústavní soud, pak by tento musel nezbytně ono pravidlo prohlásit za neústavní a za narušující základní ideu rovnosti subjektů práva. Vzhledem k tomu, že se jedná o okrajovou a skutečně svojí povahou statisticky nepravděpodobnou situaci, prozatím k tomu nedošlo a v době vypracovávání této práce je toto pravidlo stále platné i účinné.

s výjimkou žaloby na určení otcovství. Lhůta je současně tak dlouhá, že argumentace právní jistoty statusu quo je poměrně snadno zpochybnitelná. Tato otázka proto stále ještě nebyla přesvědčivě zodpovězena.

Jak již bylo řečeno výše, žaloba na určení otcovství je primárně určena k ochraně matky dítěte a zájmů dítěte samotného, jedná se o prostředek obrany „opuštěných“ žen. Zákonodárce proto vzal v potaz situaci takové ženy a zohlednil v rámci řízení o této žalobě (příslušný pro její podání je opět soud první instance v místě trvalého bydliště dítěte) dvě základní kritéria.

Prvním z nich je pochopitelně genetické – tedy muž, proti kterému žaloba směřuje je biologickým otcem dítěte. Matka to může dokázat jednak tím, že prokáže existenci sexuálního vztahu mezi ní a dotčeným mužem během období početí (tj. mezi 180 a 300 dny před narozením dítěte), např. svědectvími, dokumenty (milostné dopisy) a jinými důkazy, popřípadě může rovnou požadovat (za neexistence jiných důkazních prostředků) komparativní test DNA. Muž, proti kterému tato žaloba směřuje, může tento test rovněž požadovat (kdyby vedlejší důkazy svědčily proti němu), a to naopak s cílem prokázat, že otcem ve smyslu biologickém ve skutečnosti není.

Druhou možností je prokázat dotčenému muži držbu stavu⁴⁹, tedy fakt, že se jako otec dítěte chová, a tak je vychovává, nazývá jej synem nebo dcerou apod. Toto hledisko má dvě úrovně, jednak je to posilující faktor u příbuzenské vazby vůči otci, jednak je to právě nepřímý důkaz toho, že muž otcem dítěte skutečně je (předpokládá se zde jeho motivace se o dítě starat, protože je jeho vlastní). Za splnění zákonných náležitostí přitom může držba stavu být i přímým důkazem (srov. čl. 197 C. C. a čl. 4, § 2 Zákoníku o belgickém občanství).

Rovněž v případě určení otcovství soudním rozhodnutím je nutno zkoumat, zda zde nejsou zákonné překážky vzniku této příbuznosti, tj. zda dítě není vzešlé z incestního vztahu, popř. znásilnění – tato omezení jsou obdobná jako u určování otcovství uznáním dítěte.

⁴⁹ Držbou stavu („la possession d'état“) se v belgickém právu rozumí naplnění tří prvků, tedy „tractatus“, tj. že se dotčený muž sám chová jako otec dítěte, fakticky tedy zejména o něj pečuje jako o vlastní, „nomen“, tedy že dítě v něm otce spatřuje (typicky jej otcem i nazývá, odtud název), a posledním prvkem je „fama“ neboli „la reputation“, tj. okolí a společnost jej jako otce dítěte vnímá (sousedé, širší příbuzenstvo, společnost ve které se rodina obvykle pohybuje, mají o tomto povědomí). Tyto tři prvky dohromady označujeme jako držbu stavu.

7. Popření rodičovství

7.1. *Popření dle ZoR*

Česká právní úprava v zákoně č. 89/12 Sb. se fakticky věnuje pouze možnosti popření otcovství, neboť vzhledem k úpravě mateřství zde platí, že matka je u dítěte jistá a tou je žena, která dítě porodila. Vzhledem k existenci problematiky náhradního mateřství se ovšem dá předpokládat, že v budoucnu bude muset vzniknout i úprava určování mateřství, tak jak tomu již je i v některých dalších státech.⁵⁰ Prozatím se zákonodárce spokojil s dílčí novelizací ZoR, proběhlou v roce 2000, kdy přejmenoval části ZoR týkající se určování otcovství na „určování rodičovství“ a stejná lexikální záměna byla provedena i v souvisejících ustanoveních Občanského soudního řádu.

K uplatnění práv muže, který je domněnkou za otce dítěte pokládán, přestože jím není, slouží institut žaloby na popření otcovství, který umožňuje zásah soudu v případě spornosti toho, zda muž otcem je anebo není, v případech, kdy bylo otcovství určeno první, popř. druhou zákonnou domněnkou (netýká se ovšem případů, kdy otcovství popřít nelze).

Žalobu na popření otcovství podává tzv. „právní otec“ (manžel matky) proti dítěti i matce jako nerozlučným společníkům za předpokladu, že jsou oba naživu (dítě je zde povinně zastoupeno kolizním opatrovníkem), pokud jeden z nich nežije, pak proti druhému z nich. Žaloba na popření otcovství je současně jedním z enumerativně určených případů řízení podle ZoR (§ 237 odst. 2 o.s.ř.), kdy je přípustné dovolání. Kromě právního otce je oprávněna podat žalobu na popření otcovství rovněž matka dítěte, nikoli však dítě samotné.

Žaloba na popření otcovství je žalobou dle § 80, písm. a) Občanského soudního řádu, tedy o osobním stavu (statusová), přičemž řízení o této žalobě je nesporné a rozhodnutí o ní je účinné vůči všem subjektům práva.

V rámci řízení o této žalobě je soud také povinen přihlížet ke všem skutečnostem a provádět i jiné důkazy, než které jsou účastníky řízení navrhovány, a to vše tak, aby byl zjištěn skutečný a pravdivý stav věci.⁵¹ K úspěšnému projednání žaloby pak není potřeba osvědčovat naléhavý právní zájem, neboť se nejedná o žalobu určovací,

⁵⁰ Např. Francie, část. Belgie

⁵¹ Důkazní povinnost soudu viz § 120, odst. 2 Občanského soudního řádu

přestože by k takové úvaze mohl název této žaloby poněkud svádět. Otázkou pak zůstává povaha rozhodnutí o takové žalobě. Teorie se spíše kloní k tomu, že účinky tohoto rozhodnutí jsou konstitutivní, tedy že otcovství je tak právně založeno.⁵²

Popření otcovství manželem matky dítěte bylo do konce roku 2010 možné do šesti měsíců od okamžiku, kdy se tento dozvěděl o narození dítěte. Jednalo se tedy o subjektivní lhůtu, ve které zákonodárce spatřoval jisté opodstatnění ve smyslu právní jistoty dítěte ohledně jeho postavení a rodiny (např. aby deset let po narození dítěte manžel, který se po celou dobu choval jako otec dítěte, při neshodách s matkou nepopřel své otcovství k potomkovi, který byl zrozen v manželství, avšak manžel není jeho biologickým otcem – o čemž mohl vědět od počátku, nicméně zatímco několik let mu tento fakt nevadil, v případě nastalého rozvodu může pocítit potřebu se vyhnout zejm. vyživovací povinnosti spojené se vztahem otcovství k dítěti, a proto toto otcovství zpochybní).

Nálezem pléna Ústavního soudu (dále jen „ÚS“) z 8. 7. 2010⁵³, byl první odstavec § 57 ZoR zrušen vzhledem k tomu, že ÚS shledal rozpor mezi tímto zněním zákona a právem na ochranu soukromého a rodinného života podle čl. 10 odst. 2 LZPS a podle čl. 8 Úmluvy. Z odůvodnění tohoto rozhodnutí vyplývá obhajoba tohoto postupu, neboť ÚS dospěl k názoru, že je potřeba přizpůsobit právo biologické realitě a nikoli naopak, tedy že není v pravomoci zákonodárce zasáhnout takto podstatně do natolik osobní sféry jednotlivce, jakou je vztah mezi rodičem a jeho potomkem, přičemž tento vztah je (včetně jeho psychologické stránky) zejména založen (s výjimkou adopce) na existenci biologického pouta mezi dvěma jedinci.

Jelikož úprava ve smyslu § 57, odst. 1, ZoR neposkytovala po uplynutí subjektivní lhůty právní domněnkou určenému otci žádné prostředky k popření jeho otcovství jako biologické skutečnosti (s výjimkou návrhu nejvyššího státního zástupce na popření otcovství, kterou ÚS shledal jako nedostačující k efektivnímu prosazení nároku), ukázala se právě ona lhůta pro popření jako neoprávněný zásah do základních práv otce. Zákonodárce tak v nejlepší úmyslu chránit práva dítěte nevědomky učinil tuto ochranu excesivní ve smyslu nepřiměřeného zúžení práv otce.

Porušení tedy nespočívalo v samotné úpravě popření otcovství jako takové, ale pouze ve stanovení lhůty pro využití této možnosti. Pouhé zrušení lhůty by však

⁵² Viz. např. publikace Řízení ve věcech rodinněprávních, Renáta Šimová a kol., Leges, 2012, kap. 2., str. 102

⁵³ sp. zn. Pl. ÚS 15/09

problém neřešilo, neboť by naopak nechránilo ty zájmy dítěte, které měl zákonodárce v úmyslu zajistit. Popření otcovství je možností, jak zrušit právní určení otcovství, a je určeno primárně k ochraně významného právního zájmu právně určeného otce na zrušení tohoto určení. Rozhodující je zde právě prokázání významného právního zájmu otce na popření jeho otcovství k dítěti a porovnání, zda tento zájem převáží nad právními zájmy dítěte a matky.

Posouzení významu jednotlivých (zpravidla protichůdných) zájmů je v konkrétních případech vždy svěřeno soudu. Relevantní bude zejména doba, kdy důvodně vznikla u právního otce pochybnost o jeho biologickém otcovství, a to, jakým způsobem realizoval další kroky po vzniku této pochybnosti. Logicky tedy u osoby, která vychovávala dítě po deset let s vědomím, že biologicky není jeho otcem, bude postup diametrálně odlišný než u muže, který stejnou informaci zjistil až poté, co o dítě pečoval s přesvědčením, že se jedná o jeho biologického potomka.

Nejedná se tedy o zcela otevřenou možnost se právního otcovství kdykoli zprostit, naopak soud bude pečlivě posuzovat dobu, která uplynula od chvíle, kdy se dotyčný dozvěděl o skutečnosti zpochybňující jeho biologické otcovství (ať už se jedná o diagnostikovanou neplodnost, nález dokumentu prokazujícího nevěru manželky apod.), a rovněž to, jak se následně zachoval. Pokud tedy, po zjištění této skutečnosti, nadále vychovával dítě jako své vlastní, došlo z jeho strany ke konkludentnímu uznání právního otcovství a na případně podané popření otcovství k soudu se podle toho i bude nahlížet, zejména ve smyslu, že soud spíše upřednostní zájmy dítěte a matky.

Pokud se však právní otec dozví o relevantní skutečnosti pro popření svého otcovství až po uplynutí lhůty 6 měsíců od narození dítěte, avšak rozhodne se okamžitě své otcovství před soudem popřít, pak má soud povinnost neaplikovat uvedenou lhůtu, žalobu věcně posoudit a případně ho právního otcovství zprostit (právní zájem bude opět zpravidla majtkové povahy). Jak vyplývá z předchozího, zejména bude soud přihlížet k poměru závažnosti zájmů právního otce a oproti tomu k zásahu do práv a chráněných zájmů jiných osob. Tento postup byl nejenom dovozen z judikátu Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 15/09, ale zejména z navazujícího judikátu z konce roku 2010 sp. zn. II ÚS 405/09, kterým ÚS předchozí judikát vyložil. Postup soudu více rozpracovává komentář k zákonu o rodině od kolektivu autorů⁵⁴, především vysvětluje poučovací

⁵⁴ HOLUB, Milan, Hana NOVÁ, Lubomír PTÁČEK a Jana HYKLOVÁ. Zákon o rodině: s komentářem, judikaturou a předpisy souvisícími. 9. aktualiz. a přeprac. vyd., v nakladatelství Leges první. Praha: Leges, 2011, 456 s. ISBN 978-80-87212-96-7.

povinnost obecného soudu v souvislosti s judikaturou Ústavního soudu a nezbytnost stanovení přiměřených lhůt pro vytvoření argumentace a opatření důkazních návrhů účastníků.

Opět je zde na místě asi uzavřít, že zákonodárce neponechal judikáty ÚS bez povšimnutí, a ve znění zák. č. 89/12 Sb. již pracuje se lhůtou šesti měsíců ode dne, kdy se právní otec dítěte dozvěděl skutečnost vyvolávající důvodnou pochybnost o jeho biologickém otcovství, nejpozději však do 6 let věku dítěte.

Jedná se tak o vyvážený kompromis mezi zájmy otce a právy dítěte na rodinný život. Zákon č. 89/12 Sb. také ve smyslu stávající úpravy, modifikované rozhodnutími ÚS, upravuje i zbytek institutu popření otcovství a plynule navazuje na úpravu ZoR, kterou sjednocuje do znění právního předpisu.

Jestliže je matka dítěte během méně než 300 dnů od rozvodu, znovu provdána a je pravomocně rozhodnuto, že otcem jejího dítěte není její nový manžel, pak má předchozí manžel lhůtu 6 měsíců ode dne, kdy se o tomto rozhodnutí dozvěděl, pro popření svého otcovství.

V případě opatrovníka nezpůsobilého manžela je lhůta pro popření otcovství upřesněna a opatrovník má tuto možnost buď do 6 měsíců od chvíle, kdy se dozvěděl o narození dítěte, nebo do 6 měsíců od svého ustanovení. Opatrovník nepřítomného manžela (nikoli nezpůsobilého) nesmí v jeho nepřítomnosti popřít otcovství k dítěti, jež se narodilo jeho manželce.

Možnost popření otcovství je dále přímo ze zákona omezena dalšími právními domněnkami, a to zejména ve vztahu k manželu matky. Pokud se tedy dítě narodí v zákonem určeném období, tj. mezi 180. dnem od uzavření manželství a 300. dnem po zániku manželství (v případě, že manželka není znovu provdána), lze otcovství popřít jen tehdy, pokud je vyloučeno, že by manžel mohl být otcem dítěte (§ 58 ZoR), respektive, v případě narození dítěte po zániku manželství lze rovněž pokládat za vyloučené otcovství manžela, pokud o sobě jiný muž tvrdí, že je otcem, a na tomto základě je učiněno souhlasné prohlášení v rámci řízení o určení otcovství matkou, manželem i tímto mužem.

V případě umělého oplodnění matky vykonaného se souhlasem manžela otcovství nelze popřít, s výjimkou případu, kdy matka otěhotněla jinak, nebo případu,

kdy manžel souhlas k oplodnění za doby trvání manželství sice dal, avšak k oplodnění došlo až po rozvodu manželství.

Otcovství určené souhlasným prohlášením rodičů lze popřít pouze ve lhůtě 6 měsíců od tohoto prohlášení (nebo 6 měsíců od narození dítěte, lhůta nesmí být kratší). Právo toto otcovství popřít má matka dítěte i muž, který své otcovství prohlásil, avšak pouze v případě, že je vyloučeno, že by tento muž mohl být otcem dítěte. Otcovství musí být vyloučeno skutečně absolutně a nepostačuje pouze prokázat, že matka dítěte v rozhodném období souložila i s jinými muži, což je interpretace potvrzená i judikaturou. Pokud bylo otcovství vyloučeno krevní zkouškou, pak je v řízení pro účely popření otcovství nutné provést tuto zkoušku znovu.

7.2. Popření otcovství podle z. č. 89/12 Sb.

Nový občanský zákoník č. 89/12 Sb. obsahuje výhradně úpravu popírání otcovství a je tak nazván i jeho jeden oddíl, zahrnující § 785 – 793. Umožňuje muži, který je domněnkou pokládán za otce dítěte, přestože se jím necítí být, podat žalobu ve lhůtě 6 měsíců ode dne, kdy se dozvěděl skutečnost, která u něj založila pochybnosti o jeho otcovství, nejdéle však do 6 let věku dítěte. Pokud by byl před touto objektivní lhůtou šesti let, zbaven způsobilosti k právním úkonům, pak má totéž právo jeho opatrovník od chvíle, kdy mu bude ustanoven.⁵⁵

Pokud ale dojde k uplatnění domněnky otcovství vůči bývalému manželovi matky na základě toho, že její nový manžel své otcovství popře, pak lhůta 6 měsíců pro popření otcovství počíná běžet až dnem, kdy se tento bývalý manžel o rozhodnutí, zakládajícím jeho otcovství k dítěti dozví.⁵⁶

Toto ustanovení reflektuje jednak výše uvedené judikáty Ústavního soudu, avšak také judikaturu ESLP. Ve věci Rasmussen v. Dánsko stěžovatel namítal nerovnost a diskriminaci svého pohlaví ve smyslu, že lhůta pro podání žaloby na určení otcovství není pro matku nikterak časově omezena a určena, zatímco lhůta pro popření otcovství je pro něho omezena na pouhé měsíce a maximálně pak do 5 let věku dítěte. Soud však

⁵⁵ § 785, odst. 2, z. č. 89/12 Sb.

⁵⁶ § 788, z. č. 89/12 Sb.

svým rozhodnutím ze dne 28. 11. 1984⁵⁷ konstatoval, že v tomto směru se nejedná o analogické případy a že zájem matky je zde zpravidla totožný se zájmem dítěte, jehož ochrana je především cílem této časové limitace pro podání žaloby na popření otcovství.

Otcovství k dítěti narozenému v rámci zákonné lhůty pro uplatnění domněnky vůči manželce matky po skončení manželství (tj. 160 – 300 dní po jeho zániku) lze popřít pouze, pokud je vyloučeno, aby manžel (bývalý) byl otcem dítěte (neplodnost, nedošlo k souloži v dotčené době). Oproti tomu k popření otcovství k dítěti narozenému méně než 160 dní po sňatku stačí pouhé popření ze strany manžela matky (pokud s ní nesouložil před vznikem manželství v rozhodné době nebo v době sňatku nevěděl, že je těhotná – v tom případě uznal sňatkem dítě fakticky za své).⁵⁸

Pokud si přeje své otcovství popřít muž proti němuž vznikla domněnka otcovství na základě souhlasného prohlášení rodičů (ekvivalent „uznání dítěte“, které nalezneme v belgickém právu), pak má rovněž možnost tak v zákonné lhůtě učinit. Ta je 6 měsíců, od tohoto souhlasného prohlášení. Jelikož je ale možné tak určit otcovství i k dítěti doposud nenarozenému, pak v případě, že se tak stane, běží lhůta 6 měsíců až od okamžiku narození dítěte.⁵⁹

Bylo-li takto otcovství určeno, avšak není možné, aby byl muž takto určený skutečně otcem dítěte, může soud řízení o popření otcovství zahájit i bez návrhu, tedy bez podané žaloby na popření otcovství, je-li to očividně v zájmu dítěte. Soud má rovněž možnost prominout lhůtu v případě, že je žaloba podána opožděně, avšak je v zájmu dítěte a veřejného pořádku, aby řízení proběhlo.⁶⁰

Otcovství určitého muže (zpravidla určeného domněnkou) k dítěti může ovšem popřít rovněž matka, splní-li přitom podmínky dané zákonem, zejména pak lhůtu pro toto popření. Jedná se opět o šestiměsíční lhůtu, která se počítá od narození dítěte (popření otcovství manžela, popření otcovství muže, jehož otcovství bylo určeno souhlasným prohlášením rodičů před narozením dítěte), popř. od souhlasného prohlášení rodičů o určení otcovství (k již narozenému dítěti).

⁵⁷ Ve věci je zejména zajímavé také nesouhlasné stanovisko soudce Gersinga, který argumentuje nepřipustností aplikace čl. 8 Úmluvy na tuto situaci a neshledává rozhodnutí soudu zcela správným

⁵⁸ §786, odst. 1, odst. 2, z. č. 89/12 Sb.

⁵⁹ § 790, odst. 1, odst. 2, z. č. 89/12 Sb.

⁶⁰ § 792 a 793, z. č. 89/12 Sb.

7.3. *Popření rodičovství v belgickém právu*

7.3.1. **Popírání mateřství podle belgické úpravy**

Formálně poněkud více rovnoprávná, avšak rovněž liberálnější vůči právním otcům, co se popírání rodičovství k dítěti týče, je vůči ženám i mužům belgická úprava. Code Civil umožňuje sice popření mateřství i otcovství (přičemž prvá možnost je pochopitelně i celkově mnohem méně četná co do výskytu), avšak z důvodu ochrany zájmů dítěte se snaží, aby popření mateřství bylo skutečně limitováno na nejnezbytnější případy. Proto stanoví řadu podmínek, aby k jeho popření vůbec mohlo legálně dojít.

Popřít lze pouze mateřství, které vzniklo ze zákona (tj. „domněnkou“) nebo uznáním dítěte. Mateřství určené na základě vydaného soudního rozhodnutí nelze nikdy zpochybnit ani zrušit. Pravomocné rozhodnutí zde má nezvratitelnou váhu, a proto je nelze anulovat, ani jinak zrušit. Tato úprava je také v souladu s čl. 20⁶¹ Code Judiciaire.⁶² Ze stejných důvodů nelze popřít ani otcovství určené rozhodnutím soudu.

Popřít údaje uvedené v rodném listu dítěte (mateřství tam zaznamenané), tj. ve veřejné listině je možné pouze pokud je v této listině prokazatelný omyl. Je proto potřeba prokázat jednak, že osoba, zapsaná v rodném listu jako matka dítěte toto dítě neporodila a popřípadě, že osoba, která podala žalobu na popření mateřství s tím, že je matkou, dítě skutečně porodila. Můžeme zde vidět paralelu s českým právem, kdy přednost pro určení mateřství k dítěti má medicínské hledisko před genetickým. Jestliže by tedy žalobu podala dárkyně vajíčka proti ženě, která se nechala tímto vajíčkem oplodnit, ani v belgickém právu by neuspěla, jelikož dítě neporodila.

Existuje ovšem výjimka, kdy nelze mateřství popřít ani v případě, že by v rodném listu byla chybně zapsána žena, která není matkou dítěte a neporodila je. Jedná se o takzvanou „držbu stavu“⁶³, tj. v případě, že žena, která je zapsána v rodném listu dítěte, se i jako matka dítěte chová a dítě ji jako matku vnímá. Potom je tento vztah ze zákona nemožné popřít, jelikož tyto dva elementy spolu úzce souvisí a bylo by proti legitimním zájmům dítěte i ženy, která sama sebe vnímá jako jeho matku, aby se tento vztah umělým zásahem veřejné moci přerušoval.

⁶¹ ve znění “Les voies de nullité n'ont pas lieu contre les jugements. Ceux-ci ne peuvent être anéantis que sur les recours prévus par la loi.”, tj. “Námítku nulitnosti právního aktu nelze uplatnit proti soudnímu rozhodnutí. Soudní rozhodnutí nemohou být měněna jinak než na základě opravných prostředků určených zákonem.”

⁶² Obdoba Občanského soudního řádu, procesní úprava

⁶³ La possession d'état

Tato výjimka ovšem prakticky znemožňuje popření mateřství jako takového v 99 % případů, o čemž jsem se v práci zmínila již dříve. Neboť žena zapsaná v rodném listu jako matka dítěte bude zpravidla i ženou, které o ně pečuje, a tedy má „držbu stavu“. Teoreticky by proto bylo nezbytné, aby do rodného listu byla zapsána žena, která dítě neprodila, a ještě aby toto dítě následně opustila a nepečovala o ně. Tyto dva faktory se ovšem v praxi prakticky nikdy neprotnou.⁶⁴

7.3.2. Popírání otcovství v belgickém právním řádu

Samostatnou kapitolu pak tvoří popření otcovství. Pro popření otcovství, které vzniklo na základě zákonné právní domněnky, je nezbytné prokázat to, že domnělý otec jím ve skutečnosti není, dále že jiný muž jím ve skutečnosti je (pokud se domáhá skutečný otec popření otcovství muže, který je určen právní domněnkou) a dále to, že manžel matky nemá držbu stavu.

Tato držba opět hraje roli zesilovacího prostředku obrany manžela matky – pokud je určen právní domněnkou jako otec dítěte a rozhodne se o dítě pečovat jako o vlastní, nelze jeho otcovství žádným způsobem popřít, i kdyby ve skutečnosti biologickým otcem nebyl a bylo to prokázáno. Je tomu tak z důvodu ochrany institutu rodiny v belgickém právu.

Výše uvedené však neplatí pro tři případy, kdy stačí k popření otcovství pouze jednoduché prohlášení – jedná se o případy, kdy je velice nepravděpodobné, že dotýčný je otcem dítěte, avšak v rámci právní úpravy proti němu přesto byla aplikována domněnka otcovství.

⁶⁴ Podle Prof. Van Gysela, který přednáší rodinné právo na Université Libre de Bruxelles, se doposud takto vyskytl pouze jediný případ úspěšného popření mateřství – jednalo se o neprovdanou ženu, imigrantku, která obdržela belgické občanství, pocházející z kultury, kde bylo společensky a z náboženských důvodů nepřipustné, aby měla neprovdaná žena dítě, přičemž tato pravidla byla v rámci dané komunity uplatňována i mimo zemi původu. Když tato žena v Belgii otěhotněla, tak se ukryla v domě svých rodičů a mezitím těhotenství předstírala její provdaná sestra. Následně tato žena porodila v domě, a tedy beze svědků dítě, které však za své před úřady vydávala její sestra a ta byla také zapsána jako matka dítěte do jeho rodného listu. Nicméně fakticky o dítě v domě pečovala právě jeho skutečná matka, která také o několik let později, když se poměry v rámci její rodiny a komunity dostatečně uvolnily, mohla toto dítě uznat, neboť došlo k chybě zápisu a současně její sestra neměla držbu stavu, protože o dítě fakticky nepečovala. Tento případ je však skutečně ojedinělý a v praxi tedy k popření mateřství skutečně nedochází.

Jedná se o tyto případy:

- 1) Muž byl jako otec dítěte zapsán do rodného listu opominutím matrikáře, přičemž ale ve skutečnosti došlo k deaktivaci domněnky otcovství některým způsobem předvídaným ve článku 316bis C.C. (viz výše – případy, kdy se domněnka otcovství neuplatní). Pokud proto tento muž popře své otcovství před soudem, ten vydá opravné usnesení a jméno muže bude z rodného listu dítěte vymazáno.
- 2) V případě, že příbuzenství matky k dítěti bylo určeno uznáním dítěte nebo soudním rozhodnutím. Tedy pokud matka porodila v Belgii mimo zdravotnické zařízení a dítě následně opustila, popř. porodila anonymně mimo Belgický stát v úmyslu se dítěte následně vzdát, je velice málo pravděpodobné, že její manžel je otcem dítěte. Pro popření otcovství mu tak před soudem opět stačí prohlášení.
- 3) Třetí případ je spíše teoretický – je nezbytné, aby otcovství vůbec „nevzniklo“, tedy aby manžel matky podal žalobu (kterou lze podat až po narození dítěte) ještě před tím, než vznikne mateřství matky vůči dítěti, tj. před vyhotovením rodného listu dítěte. Vzhledem k tomu, že rodný list dítěte se vyhotovuje ihned po jeho narození, je tato možnost v praxi téměř neuskutečnitelná.

Žaloba na popření otcovství je taktéž žalobou s omezeným okruhem žalobců, a to ze zákona (art. 318, § 1, Code Civil), a rovněž je v tomto článku pro přípustnost žaloby stanovena podmínka, aby neexistovala držba stavu otcovství vůči dítěti ze strany manžela matky.

Právo na tuto žalobu může přejít za určitých podmínek na dědice, proto je okruh oprávněných subjektů k jejímu podání rozšířen o potomky i rodiče manžela matky v případě, že tento zemře. Jsou to jeho dědicové, kteří tak mohou zabránit tomu, aby bylo dítě, které není potomkem manžela matky, jeho dědicem.

Žaloba vždy směřuje proti všem dalším subjektům, tj. v případě podání manželem nebo jeho dědicem směřuje proti matce i dítěti současně (stejně jako žaloba na určení otcovství). Kromě výše uvedeného případu obecně nelze právo podat žalobu dědit, avšak pokud osoba, která své otcovství popírá, zemře po podání této žaloby, pak pochopitelně její dědicové v řízení pokračovat mohou.⁶⁵

⁶⁵ Článek 318, §2, Code Civil

Pokud se týče možného úmrtí žalované strany, tak v případě smrti jednoho ze subjektů (ex. matka při porodu) žaloba směřuje pouze proti druhému.

Lhůta pro podání žaloby přitom běží každému z oprávněných subjektů samostatně – matka dítěte jí smí podat do roka od narození dítěte, biologický otec dítěte jeden rok od okamžiku, kdy se o svém otcovství dozví, a manžel matky jeden rok od chvíle, kdy se dozví, že otcem není. Žalobu může podat i dítě samotné – kdykoli mezi 12 a 18 lety věku prostřednictvím svého zákonného zástupce, popřípadě od 18 let věku (zletilosti) má jeden rok, který běží od chvíle, kdy se dozvědělo, že manžel matky není jeho otcem.

Legislativa i zde upřednostňuje zájem dítěte, a proto je velice komplikované popřít otcovství, které vzniklo uznáním dítěte. Je to pochopitelné, neboť při rozchodu rodičů se tak může otec pokusit popřít své otcovství, aby se vyhnul důsledkům, které by z rozchodu a nesdílení společné domácnosti plynuly – tj. zejména pak placení výživného (matce i dítěti).

Pochopitelně u dítěte, které jako své muž uznal, může být snaha o popření otcovství i legitimní (například se objeví skutečný otec a muž, který je tak zapsán v rodném listu, zjistí, že jím tedy není), v tom případě je namístě, aby bylo možné tento proces úspěšně provést a dítěti určit jeho skutečného rodiče, je-li to v jeho zájmu.

Muž, který uzná dítě své družky za vlastní, vytvoří mezi nimi příbuzenské pouto rodiče a dítěte, a to bez ohledu na to, zda je skutečně jeho biologickým otcem, tedy zda jej zplodil. Takové uznání má pochopitelně zásadní důsledky na život dítěte i jeho matky, a je proto potřeba si jej promyslet předem, nikoli ho následně popírat v okamžiku, kdy se ve vztahu s matkou dítěte, nebo s dítětem samotným, objeví problémy.

To respektuje zákonná úprava, která podání žaloby omezuje na stejný okruh subjektů jako v případě žaloby na popření u otcovství určeného právní domněnkou.⁶⁶ Popřít tedy smí své otcovství pouze muž, který dítě uznal, žalobou podanou do jednoho roku od okamžiku, kdy se dozvěděl, že otcem není. Prokázat splnění všech náležitostí tak musí v případě, že je žalobcem, právě on.

⁶⁶ Článek 330, § 1 Code Civil

Pro úspěch žaloby je potřeba prokázat tyto náležitosti: že uznávající není biologickým otcem dítěte (pokud žalobu podá domnělý skutečný otec dítěte, pak musí prokázat i to, že on otcem je), že zde byl nedostatek souhlasu (tj. byl např. uveden matkou dítěte v omyl, že je jeho otcem, ačkoli tomu tak nebylo) a že neměl držbu stavu. To je poměrně dost komplikované, jelikož zpravidla se o dítě bude jako druh jeho matky starat, a proto se tato poslední podmínka zdá v užším náhledu skutečně velice přísná. Je zde ale proto, aby někdo, kdo uzná dítě s vědomím, že není jeho vlastní (což by obvykle s výjimkou podvodu ze strany matky dítěte vědět měl), toto následně nepopřel za tvrzení dvou zbývajících podmínek. Prokáže-li však, že dítě sice uznal, avšak následně o něj jako o vlastní nepečoval, je situace zcela jiná. Tyto případy budou ovšem z logiky věci extrémně vzácné, a proto se takto určené otcovství popřít fakticky téměř nedá, čímž se poněkud podobá jakési „quasiadopci“ dítěte. Je proto nezbytné, aby si uznávající svůj projev vůle vůči dítěti skutečně dobře a včas rozvážil, než jej učiní.

8. Osvojení

8.1. Osvojení podle ZoR

Adopce, neboli zákonným pojmem osvojení, je fikcí nahrazující biologický vztah a legálně zakládající mezi osvojitelem a jeho rodinou a osvojencem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi, respektive poměr příbuzenský. Osvojitel zároveň nabývá rodičovské zodpovědnosti při výchově osvojence (ZoR). Úprava účinná do konce roku 2013 neumožňuje osvojení osoby zletilé, osvojit lze výhradně nezletilého a pouze za splnění podmínky, že je mu toto osvojení ku prospěchu. Zákon rovněž zakotvuje podmínku přiměřeného věkového rozdílu mezi osvojitelem a osvojencem.⁶⁷

Osvojitel tedy musí splňovat následující zákonné podmínky – musí jít o fyzickou osobu⁶⁸ vedoucí řádný život a způsobilou k právním úkonům. Současně platí právě podmínka věkové přiměřenosti (tj. aby věk osvojitele korespondoval s tím, že bude vůči osvojenci v postavení rodiče). Naopak osvojení nikterak nevylučuje ani neomezuje fakt, že osvojitel by již měl jiné vlastní potomky.

Osvojit dítě jako společné mohou pouze manželé a kromě výjimek nedostatku právní způsobilosti, popř. těžko překonatelné překážky, je k osvojení dítěte i jen jedním z manželů nezbytný souhlas druhého manžela.⁶⁹ Lze tak postupovat dvěma způsoby – dítě si manželé mohou osvojit jako společné, popřípadě si ho může osvojit jen jeden z nich se souhlasem druhého, kterému ovšem nic nebrání, aby si totéž dítě v budoucnu rovněž osvojit jako dítě s původně osvojujícím manželem společně.

Pokud by se jednalo o nesezdaný, byť spolu jako manželé žijící pár, pak nelze toto společné osvojení dítěte uskutečnit.

Dalším subjektem v procesu osvojení je pochopitelně osvojenec sám. Proto je nezbytný souhlas zákonného zástupce tohoto osvojence, popř. i souhlas samotného osvojence (pokud je schopen posoudit dosah osvojení a pokud odepřením takového souhlasu nebude zmařen účel osvojení).⁷⁰

Naopak souhlas rodiče dítěte se vyžaduje vždy, tedy i v případech, kde je tento rodič nezletilý nebo má omezenou rodičovskou zodpovědnost. Toto právo udělit, popř. odepřít, souhlas k osvojení totiž stojí mimo rodičovskou zodpovědnost a její zúžení se

⁶⁷ §65, odst 1, odst 2 ZoR

⁶⁸ §64 ZoR

⁶⁹ § 66 ZoR

⁷⁰ §67 ZoR

ho proto nikterak nedotkne.⁷¹ Ze stejného důvodu má toto právo v plné výši i nezletilý rodič osvojence. Jediným případem, kdy tento souhlas není vyžadován a rodič osvojence svůj nárok zastavit proces osvojení ztrácí, je splnění podmínek dle § 68 ZoR (tedy neprojeví-li žádný anebo opravdový zájem po dobu zákonem stanovenou, tj. dva, resp. šest měsíců). O jejich splnění rozhodne soud v rámci zahájeného řízení o osvojení. I v takovém případě je ale k osvojení nezbytný souhlas další osoby – opatrovníka, který dítěti byl v řízení o osvojení ustanoven.⁷²

Jednou již udělený souhlas lze odvolat pouze do chvíle, než je dítě umístěno do péče budoucích osvojitelů. Co se náležitostí tohoto uděleného souhlasu týče, pak je třeba udělit jej písemně před soudem nebo Orgánem sociálně-právní ochrany dětí nejdříve šest týdnů po narození dítěte. Naopak se nevyžaduje udělení tohoto souhlasu ve vztahu ke konkrétním osvojitelům, lze jej udělit jako souhlas obecný k osvojení dítěte⁷³, přičemž souhlas znamená, že je možné osvojení prosté i nezrušitelné.

Specifikem je osvojování dětí do ciziny, kde k těmto obligatorním souhlasům musíme přičíst též souhlas Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí.

8.2. Osvojení podle zák. č. 89/2012 Sb.

Úplně novou úpravu institutu osvojení v českém právu přináší zák. č. 89/12 Sb. Zavádí možnost osvojení zletilé osoby, čímž českou úpravu ještě více připodobňuje belgickému pojetí. To však není zdaleka jediná paralela, jaká je mezi oběma úpravami k nalezení. Kromě toho, že k osvojení dítěte od dvanácti let (což je přelomový věk i v belgickém právu) je potřeba obdržet jeho souhlas, je také pro osvojení nezbytný minimální věkový rozdíl mezi osvojencem a osvojitelem. Ten činí podle § 803 zák. č. 89/12 Sb. šestnáct let, prolomit tuto hranici lze pouze, je-li to v zájmu dítěte a souhlasí-li s tím opatrovník, který osvojované dítě zastupuje.

Další požadovanou náležitostí (kromě souhlasu osvojence, resp. jeho opatrovníka u nezletilého dítěte do 12 let) je také souhlas obou rodičů osvojovaného dítěte (pokud nedojde k situaci podle §819 a 820 zák. č. 89/12 Sb., tedy že rodič o dítě nemá zájem).

⁷¹ HOLUB, Milan, HANA NOVÁ, LUBOMÍR PTÁČEK a JANA HYKLOVÁ. Zákon o rodině: s komentářem, judikaturou a předpisy souvisejícími. 9. aktualiz. a přeprac. vyd., v nakladatelství Leges první. Praha: Leges, 2011, 456 s., str. 258, komentář k § 67 ZoR. ISBN 978-80-87212-96-7.

⁷² § 68b ZoR

⁷³ § 68a ZoR

Souhlas není nezbytný také v případech podle §818 z. č. 89/12 Sb., což vyplývá z toho, že v daných případech by buď reálně neměl svůj předpokládaný význam (tj. u rodiče zbaveného práva dát souhlas k osvojení nebo neschopného rozpoznat následky svého jednání), nebo by bylo prakticky nemožné jej obdržet a vyžadování tohoto souhlasu by bylo na újmu účelu a smyslu řízení o osvojení samotného (tj. rodič není schopen svoji vůli projevit, nebo je nezvěstný a místo, kde se zdržuje se nepodaří, ani při vynaložené pečlivosti zjistit).

Matka smí svůj souhlas udělit nejdříve šest týdnů po narození dítěte, otec pak kdykoli po jeho narození, k dříve udělenému souhlasu se nepřihlíží. Souhlas k osvojení mohou dát pouze rodiče starší 16 let věku, avšak nevyžaduje se plná svéprávnost (tedy např. dosažení 18 let věku).

Osvojení zakládá mezi osvojencem a osvojitelem vztah, jaký je mezi rodičem a dítětem. Doslovně se jedná o „*přijetí cizí osoby za vlastní*“⁷⁴, přičemž předpokladem je, aby mezi osvojencem a osvojitelem již byl vztah podobný tomu, jaký je mezi rodičem a dítětem, nebo jeho základy. Osvojením nezletilého dítěte také zaniká příbuzenský poměr mezi ním a jeho původní rodinou, a ono tak vstupuje cele do rodiny osvojitele, přičemž osvojitel (nebo osvojitelé, osvojí-li si jej společně manželský pár) má vůči němu rodičovskou odpovědnost.

Zák. č. 89/12 Sb. také reagoval na problematiku starších osvojenců, která byla dřívější úpravou opomíjena, a § 834 jasně stanovil, že účinky osvojení se vztahují i na případného potomka osvojence.

Další významnou změnou se jeví § 836 zák. č. 89/12 Sb., který určuje osvojitelům maximální lhůtu, ve které musí osvojence o skutečnosti osvojení informovat. Tou je zahájení školní docházky. Ruší se tak zcela tradiční pojetí, kdy leckdy osvojenec nebyl o skutečnosti osvojení informován vůbec, anebo až po dosažení zletilosti, což se v důsledku ukázalo jednak jako traumatizující, jednak to nebylo v nejlepším zájmu osvojovaného dítěte – zejména s ohledem například na dědičnost některých chorob, avšak i na možnost nevědomého incestu osvojence atd.

Aby se však zmírnila absolutnost výše uvedeného ustanovení, zavádí zák. č. 89/12 Sb. rovněž možnost utajit osvojení, a to až do chvíle, kdy osvojenec nabude svéprávnosti. O utajení osvojení může, zejména v případě, že je to v zájmu dítěte nebo ve veřejném zájmu, rozhodnout soud na návrh osvojitele nebo osvojence. Utajení

⁷⁴ § 794 z. č. 89/12 Sb.

osvojení a jeho okolností může soud v budoucnu i zrušit, je-li to odůvodněno skutečně závažnou situací (zákonodárce výslovně jmenoval ohrožení dítěte na životě nebo zdraví).⁷⁵

Osvojení lze ve výjimečných případech zrušit na návrh osvojitele nebo osvojence. Dojde-li ke zrušení osvojení, je pro osvojence následně otevřena i možnost readopce, tedy opětovného osvojení.⁷⁶ Zrušit osvojení je ovšem možné pouze do tří let od jeho vzniku, soud navíc může i před touto dobou rozhodnout o tom, že je osvojení nezrušitelné. Lhůta se nevztahuje pouze na osvojení, která jsou v rozporu se zákonem.

Nově zaváděné osvojení zletilého⁷⁷ můžeme podle zákonné úpravy rozdělit na dva typy.

- a) Osvojení zletilé osoby, které je obdobou osvojení dítěte. Toto osvojení předpokládá splnění určitých skutečností, které způsobí, že ačkoli je věkem osvojenec již zletilý, fakticky se jedná spíše o vztah rodiče a nezletilého dítěte, tedy by bylo proti jeho zájmu, aby se na osvojení nahlíželo jinak. Jedná se o situace dle § 847 z. č. 89/12 Sb., tedy je-li osvojenec přirozeným sourozencem jiného osvojence téhož osvojitele, popř. byl-li v době podání návrhu na osvojení nezletilý, osvojitel o něj pečoval jako o vlastního v době jeho nezletilosti anebo je-li osvojenec dítětem manžela osvojitele. Toto osvojení ovšem není možné uskutečnit, pokud by bylo proti odůvodněným zájmům rodičů osvojence.
- b) Osvojení zletilého z důvodů hodných zvláštního zřetele. Toto osvojení lze uskutečnit, je-li to v zájmu osvojence i osvojitele, popř. alespoň jednoho z nich (zejména půjde o důvody dědické). Osvojení v tomto případě nevznikne příbuzenský poměr vůči rodině osvojitele a naopak, současně ani jeden z nich tímto osvojením nepozbyde práv vůči vlastní rodině.⁷⁸ Zletilý osvojenec si rovněž ponechává své původní příjmení, avšak pokud mu osvojitel udělí souhlas, může dobrovolně přijmout jeho příjmení.

Pro osvojení zletilé osoby je opět vyžadováno několik dalších podmínek. Souhlas s osvojením musí udělit manžel nebo manželka osvojované osoby a případně rovněž jeho potomci. Na potomky narozené po osvojení se účinky tohoto osvojení vztahují

⁷⁵ § 837 z. č. 89/12 Sb.

⁷⁶ §840 - 843 z. č. 89/12 Sb.

⁷⁷ Ačkoli se zdá, že se jedná o absolutní novinku v českém právním řádu, není tomu tak. Úprava osvojení zletilého byla již v zákoně č. 56/1928 Sb., byla však zrušena zák. č. 265/1949 Sb., s odůvodněním, že rodina nemá být vystavěna na ekonomickém základu. Současná úprava je však pochopitelně k soukromému vlastnictví mnohem liberálnější, a proto se zákonná možnost osvojení zletilé osoby vrací.

⁷⁸ §848 - 849 z. č. 89/12 Sb.

automaticky (zejména půjde o vznik vyživovací povinnosti, jejíž vznik je však v zákoně také podmíněn, a to tím, že nejsou jiné osoby, které by tuto povinnost měly a mohly jí dostát).

8.3. Pojem osvojení v belgickém právu

Zákonem z 13. února 2003 (upravujícím především sňatky osob stejného pohlaví) byla současně do belgického práva definitivně zakotvena dvojí úprava adopce, neboli osvojení, která platí dodnes. Tedy osvojení nezrušitelné („pleniére“) a prosté („simple“).⁷⁹ Oba typy se od sebe významně liší, přestože pochopitelně mají do jisté míry i společný právní základ (zejména úpravu obsaženou v čl. 344-1 až 354-3 Code Civil), pojednám proto nejprve o jejich společných rysech a následně o každém z nich zvlášť.⁸⁰

Podmínky, jejichž splnění je nezbytným předpokladem pro osvojení, jsou upraveny v sekci 2, § 1, čl. 344-1 a násl. Code Civil. Dělí se přímo v zákoně do několika skupin:

- a) Základní podmínky, tedy podmínka řádného důvodu⁸¹, od kterého se musí každé osvojení odvíjet, a podmínka, že nikdo nesmí být adoptován svým právním otcem nebo právní matkou (je-li tedy filiace již ustanovena, nelze ji osvojením „znovuustanovit“ a bylo by to pochopitelně i zbytečné).

Zaměřím se nyní na pojem „řádného důvodu“ (či motivu), na němž musí být osvojení založeno. Zákon sám tento důvod dále nespecifikuje a neuvádí tedy, co přesně se za tento důvod pokládá. Zjevně lze tedy dovozovat z obecných právních principů a mezinárodních smluv, tedy že tento důvod nesmí odporovat dobrým mravům a veřejnému zájmu, musí být v souladu s lidskými právy a s nejlepšími možnými zájmy dítěte (je-li osvojencem nezletilý).

⁷⁹ Překlad odborné terminologie jsem zde převzala pro srozumitelnost z: LARIŠOVÁ, Markéta. Francouzsko-český, česko-francouzský právní slovník. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, 312 s. ISBN 978-80-7380-111-3.

⁸⁰ Tuto strukturu jsem zvolila vzhledem k tomu, že odpovídá i systému zákonné úpravy.

⁸¹ „motif juste“

Kromě těchto omezení však důvod filiace zůstává relativně v dispozici subjektů. Judikaturou bylo dovozeno, že kromě obvyklých důvodů, které se uplatňují při adopci nezletilého dítěte (tj. výchova, poskytnutí rodinného zázemí, vzdělání a adekvátní výživy), postačí i například důvod majetkový nebo obdobný (tedy založit příbuznost, aby osvojenec mohl po osvojiteli dědit), a to nejenom u dětí, ale i u adopce zletilého.

- b) Podmínky věku, respektive i minimálního věkového rozdílu, mezi osvojitelem a osvojenecem. Osvojitel musí dosáhnout nejméně věku 25 let, přičemž současně musí být vždy nejméně o 15 let starší než osvojenec. Je tomu tak z toho důvodu, že osvojení jako takové má primárně za úkol zákonným způsobem vytvořit ekvivalent biologické rodiny založený právě procesem adopce. Tedy podmínka věkového rozdílu je opodstatněná mimo jiné i nejčastějším důvodem adopce, tedy nahradit osvojenecem biologické rodiče. Aby se tímto nepřiměřeně nezasáhlo do práv jedinců, podmínky jsou zmírněny u některých osvojení. Pokud je tedy osvojenec přímým descendentem v prvním stupni vůči osvojiteli, popř. pokud je biologickým dítětem nebo adoptovaným potomkem manžela nebo spolubydlící osoby toho, kdo si jej chce osvojit, pak postačí, aby byl osvojitel zletilý (tj. dosáhl 18 let věku ve chvíli podání návrhu na osvojení) a rozdíl mezi ním a osvojenecem byl alespoň deset let.

Podmínka věku je dále rozvinuta ještě v další nezbytnou náležitost budoucího osvojitele – musí být způsobilý stát se osvojitelem. Tato speciální způsobilost je obsažena přímo v zákoně⁸² a pro její nabytí je potřeba absolvovat zvláštní přípravu organizovanou příslušným orgánem veřejné moci nebo jím pověřenou organizací. Tato příprava spočívá zejména v informovanosti potenciálního osvojitele, v psychologické přípravě (především osvojované děti jsou často traumatizovány v důsledku nevyhovujících podmínek v jejich biologických rodinách nebo ústavní výchovou, a osvojení je tak dalším velkým zásahem do jejich psychiky) a v souvisejícím vzdělání osvojitele tak, aby byl, pokud možno, připraven i na obvyklé komplikace s osvojením související. S touto přípravou souvisí i možnost post-adopční pomoci, rovněž z velké části organizované státem, směřující k tomu, aby se podařilo „umělou“ rodinu přetransformovat ve funkční a skutečnou rodinu, ve společensko-právním významu.

⁸² Art. 346-1 du Code Civil

Po dokončení přípravy se budoucí osvojitel ještě musí dostavit před soud první instance, kde bude jeho způsobilost potvrzena soudním rozhodnutím. Nejedná-li se o případ, kdy osvojitel již fakticky spadá do života budoucího osvojence (např. s ním žije ve společné domácnosti, popř. je s ním příbuzný až do třetího stupně), musí před tímto rozhodnutím soud nejprve ještě provést důkaz znaleckým posudkem, tj. nechat vypracovat sociálně-psychologický posudek nestranným odborníkem a ve svém rozhodnutí se v odůvodnění s tímto posudkem vypořádat (resp. jej užít jako argumentaci).

Osvojit si dítě mohou kromě jednotlivce i dvě osoby současně (v jednom společném řízení o osvojení). Zákon umožňuje adopci dítěte sezdaným i nesezdaným heterosexuálním pářům, ovšem i páru dvou osob stejného pohlaví.

Rovněž je umožněno jednomu osvojiteli, aby si osvojil více osob (např. sourozenecký pár), rozhodující je zde však konkrétní stanovisko soudu, který musí rozhodnout o způsobilosti konkrétního osvojitele k tomu, aby adoptoval určitý počet osob.

c) Podmínky souhlasu dotčených osob. Osvojení jako takové je, podobně jako akt uznání rodičovství, pochopitelně zásahem do života nejenom účastníků řízení o osvojení, ale i do životů osob žijících s nimi ve společné domácnosti, především manžela či manželky osvojitele. Proto je vždy nezbytnou podmínkou k úspěšnému průběhu adopce, aby před soudem udělili svůj souhlas s tímto osvojením (jediná výjimka nastává, pokud nemohou objektivně žádným způsobem projevit svoji vůli – např. je-li manžel dlouhodobě nezcitlivý – pak soud může rozhodnout, že udělení souhlasu se v daném případě odůvodněně nevyžaduje).⁸³

S výše uvedeným souvisí i další podmínka. Belgický zákonodárce určil věk 12 let jako hranici, kdy je již dítě schopné učinit si o věci vlastní úsudek a rozlišovat.⁸⁴ Proto se od chvíle, kdy potenciální osvojenec dosáhne tohoto věku, vyžaduje jeho souhlas s osvojením.

V případě, že existuje příbuzenský vztah mezi budoucím osvojencem a jeho matkou či otcem, popř. oběma rodiči, vyžaduje se vždy rovněž jejich souhlas. Tento souhlas však může být udělen nejdříve dva měsíce po narození dítěte (lhůta, kterou zákonodárce stanovil, aby zabránil vynuceným souhlasům s adoptí v době

⁸³ Code Civil, Titre VIII, Section 2, Art. 348-2

⁸⁴ „discernement“

největšího emocionálního rozrušení biologických rodičů). Jediným případem, kdy není tohoto souhlasu třeba, je situace, kdy objektivně není možné, aby projevíli svoji vůli, a této možnosti nelze žádnými prostředky dosáhnout.

Osvojení prosté je upraveno v části 3 Code Civil (čl. 353-1 a násl.) a navzdory jeho pojmenování se ve skutečnosti jedná o velice komplexní institut. Nejzásadnějším rozdílem oproti nezrušitelnému osvojení je to, že prostou adopcí nedojde k absolutnímu odtržení z biologické rodiny osvojence a k jeho absolutnímu začlenění do rodiny osvojitele. V důsledku toho je toto osvojení také možné za určitých specifických podmínek případně zrušit. Osvojením prostým je možné adoptovat i zletilého osvojence, na rozdíl od osvojení nezrušitelného, kde lze adoptovat pouze osobu mladší 18 let.

Osvojenec má současně právní vazby nejenom ke své adoptivní rodině, ale ponechává si i určité napojení ke svým biologickým příbuzným. Je proto možné, aby si například ponechal své původní příjmení a současně užíval příjmení osvojitele (původní příjmení se připojí za nebo před toto nově), popřípadě u adopce zletilého lze soud požádat i o to, aby se příjmení osvojence nijak neměnilo a ponechal si původní. Toto osvojení také nepůsobí žádným způsobem na práva plynoucí z případného šlechtického titulu (tj. stav osvojení zůstává stejný).⁸⁵

Z osvojení prostého vyplývají překážky manželství způsobené vztahem rodičovství mezi osvojencem a osvojitelem. Proto je zakázán sňatek nejenom mezi nimi a jejich potomky, ale i mezi osvojencem a dřívějším manželem osvojitele, osvojitelem a dřívějším manželem osvojence, mezi osvojením od téhož osvojitele vzájemně a mezi osvojencem a biologickými potomky osvojitele (ze zákona jsou v postavení sourozenců).

Adopcí rovněž vzniká vyživovací povinnost osvojitele vůči osvojení a vztahují se na ni analogicky předpisy, které se vztahují na vyživovací povinnost mezi rodičem a dítětem.

U prostého osvojení nezanikají dědická práva osvojence vůči jeho původní rodině a nabývá dědických práv k majetku po osvojiteli, ne však k majetku po příbuzných a předcích osvojitele.

⁸⁵ Code Civil, art. 353-7

Dojde-li k tomu, že osvojenec bude později osvojen jinou osobou (k tomu se vyžaduje souhlas původního osvojitele dle čl. 347-1 Code Civil), pak přímo ze zákona původní adopce zcela zaniká, s výjimkou překážek manželství, které přetrvávají i po zrušení původní adopce. Jestliže dojde k osvojení prostému po osvojení nezrušitelném, pak přetrvává původní nezrušitelné osvojení do té míry, do jaké není v rozporu s novým osvojením.

Revokace, tedy zrušení osvojení prostého, lze dosáhnout pouze ze závažných důvodů na návrh jednoho z oprávněných subjektů – osvojitele nebo osvojitelů (popř. jednoho z nich), osvojence a vrchního státního zástupce. Pokud se jedná o osvojení manželským nebo spolužijícím párem, pak musí soud vždy v rozhodnutí uvést, vůči kterému se osvojení revokuje a důvody tohoto zrušení.

V případě revokace osvojení prostého mohou biologičtí rodiče dítěte soud požádat, aby byli ustanoveni jeho opatrovníky. Pokud soud tuto žádost zamítne, dítěti je ustanoven opatrovník dle předpisů o ustanovování opatrovníka nezletilému. Revokace osvojení se stejně jako osvojení samotné zapisuje do matriky dítěte a překážky manželství mezi osvojenecem a bývalým osvojitelem toto zrušení přetrvávají.

Osvojení nezrušitelné staví osvojence do postavení biologického potomka osvojitele, a ten tak vstupuje do všech práv a povinností takového potomka, stejně jako osvojitel nabývá všech práv a povinností biologického rodiče dítěte. S jedinou výjimkou překážek manželství osvojenec zcela přestává právně patřit do své biologické rodiny a ztrácí vůči ní jakoukoli právní vazbu, naopak plně nabývá postavení člena rodiny osvojitele.

Osvojenec také dostává příjmení osvojitele (je-li osvojen dvěma osvojiteli současně, pak přednost má příjmení muže, je-li osvojen dvěma osobami téhož pohlaví, pak tyto osoby musí učinit souhlasné prohlášení o výběru příjmení osvojence a ten následně ponese toto příjmení).

Jak již bylo řečeno výše, nezrušitelně osvojit je možné pouze nezletilé dítě, což bylo v relativně nedávné době napadeno u Ústavního soudu jako nepřijatelná nerovnost mezi subjekty. Judikátem ústavního soudu bylo v případě nezrušitelné adopce rozhodnuto o tom, že nemožnost adoptovat takto zletilého není v rozporu s Evropskou úmluvou o lidských právech a nezasahuje nepřiměřeně do práv osvojence a osvojitele. Důvodem nezrušitelného osvojení je vždy vytvoření rodinného a ekonomického zázemí a výchovy

nezletilému dítěti, a i proto je ze společensko-právních důvodů toto osvojení určeno pouze pro adopci nezletilých dětí.⁸⁶

Osvojení nezrušitelné nelze z žádných důvodů zrušit, s výjimkou tzv. „opravy“⁸⁷ soudního rozhodnutí dle čl. 351 Code Civil v případě, že vyjde najevo, že k osvojení došlo v důsledku únosu dítěte, jeho prodeje nebo obdobného protizákonného jednání. Revize soudního rozhodnutí je v případě prokázání, že k tomuto došlo, možná i v případě osvojení prostého.

⁸⁶ judikát Ústavního soudu („La Cour Constitutionnelle“) číslo 13/2010 z 18. února 2010 (zveřejněn ve vydání oficiálního Belgického věstníku („Moniteur Belge“) dne 19. března 2010), Numéro du rôle: 4714
⁸⁷ „révision du jugement“

Závěr

Celkově lze říci, že nové pojetí rodinného práva v České republice obě právní úpravy spíše sblíží (ostatně autor zák. č. 89/12 Sb. nezastíral inspiraci právě velkými západními kodexy). Nicméně stále není jisté, jak se s praktickým uchopením nové úpravy vypořádá právní praxe, avšak domnívám se, že vzhledem k aktivitě české právnické veřejnosti by samotná interpretace a aplikace nového práva v budoucnu mohla být zajímavou výzvou pro tyto autory, ale nejen pro ně.

Mám-li porovnat zkušenost při práci ve dvou stejných oblastech různých národních právních systémů, docházím nevyhnutelně k tomu, že aktivita české odborné veřejnosti zajišťuje poměrně dobrou přístupnost informací i jejich standardně vysokou kvalitu a aktuálnost (pravidelně vychází aktualizovaná znění publikací u různých nakladatelství, autoři zpravidla na svých dílech dále pracují a přizpůsobují je vývoji právní úpravy).

Naopak ve srovnání s ČR je v Belgii relativní nedostatek aktuální kvalitní literatury (odborné), knihy zde často zastarávají a nedochází k novým vydáním. Tato publikační činnost je v rámci jednotlivých universit nahrazována tzv. syllaby (ekvivalent českých učebnic práva), kde úprava je sice vždy aktuální (vychází každý rok), ale jedná se spíše o výukový materiál (využívaný ovšem hojně i advokáty z praxe).

Odborné publikace (dostupné zejména v knihovnách, neboť schází vysloveně právnická nakladatelství a zpravidla se jedná přímo o universitní tisky) jsou v průměru 5-15 let staré, je proto nezbytné s nimi pracovat opatrně a pečlivě informaci získat vždy z více zdrojů (publikace a syllabus či učebnice) a ověřit aktuálnost přímo v právním předpise. Často proto knihovny nakupují spíše literaturu francouzských vydavatelů (vycházejí z toho, že i belgický Code Civil je vlastně původně kodexem napoleonským, a tedy francouzským a na velkou část právní úpravy se díla francouzských autorů dají aplikovat), kteří jsou významně čínorodější.

Je ovšem nezbytné podotknout, že belgická zákonná úprava je mnohem rigidnější než česká, a proto zdaleka tak často nedochází k její novelizaci (mj. to je v posledních letech způsobeno i méně stabilní politickou situací), čímž se aktuálnost odborných textů poněkud prodlužuje.

Obecně bych uzavřela, že česká úprava se částečně vrací k tradičnímu, avšak moderněji pojatému systému rodinného práva, přičemž se přizpůsobuje západním

úpravám, avšak rovněž si částečně zachovává svá specifika v úpravě některých institutů. Oproti tomu belgická úprava se kontinuálně vyvíjí směrem k liberalizaci rodinného práva, v čemž je stále ještě o několik kroků napřed (sňatky a umožnění adopce osobám stejného pohlaví aj.).

Seznam zkratk

- C.C. – belgický Code Civil ze dne 21. 3. 1804, publikován dne 3. 9. 1807
- ESLP – Evropský soud pro lidská práva ve Štrasburku
- LZPS – Listina základních práv a svobod (č. 2 / 1993 Sb.)
- Úmluva – Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod (č. 209 / 1992 Sb.)
- ÚS – Ústavní soud České republiky
- ZoR – Zákon č. 94/1963 Sb. o rodině
- Zák. č. 89/12 Sb. – zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Seznam použité literatury a pramenů

Bibliografie:

CAILLIE Olivia Van. La protection du partenaire survivant dans le cadre des lois européennes sur la cohabitation non-maritale: Etude de droit Compaq et de droit international privé. 1e édition. Zurich-Bale-Genève. Schulthess Médias Juridiques S.A., 2005. Travaux de la faculté de droit de l'université de Fribourg (Edités par Peter Gauch). ISBN 3-7255-4986-9.

ELIÁŠ, Karel. Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem. 1. vyd. Ostrava: Sagit, 2012, 1119 s. ISBN 978-80-7208-922-2.

ELIÁŠ, Karel, Michaela ZUKLÍNOVÁ, Bohumil HAVEL a Tomáš DVOŘÁK. Osnova občanského zákoníku. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, 574 s. ISBN 978-80-7380-205-9.

GRATALOUP Sylvain. L'enfant et sa famille dans les normes européennes. Paris. Librairie générale de droit et de la jurisprudence, E.J.A., 1998. Bibliothèque de droit privé, tome 290. ISBN 2-275-01678-3.

HOLUB, Milan, Hana NOVÁ, Lubomír PTÁČEK a Jana HYKLOVÁ. Zákon o rodině: s komentářem, judikaturou a předpisy souvisícími. 9. aktualiz. a přeprac. vyd., v nakladatelství Leges první. Praha: Leges, 2011, 456 s. ISBN 978-80-87212-96-7.

HRUŠÁKOVÁ, Milena a Zdeňka KRÁLÍČKOVÁ. České rodinné právo. 3., přeprac. a dopl. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006, 398 s. ISBN 80-7239-192-5.

HRUŠÁKOVÁ, Milena. Zákon o rodině ; Zákon o registrovaném partnerství: komentář. 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2009, XXVIII, 558 s. ISBN 978-80-7400-061-4.

LARIŠOVÁ, Markéta. Francouzsko-český, česko-francouzský právní slovník. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, 312 s. ISBN 978-80-7380-111-3.

Les codes Larcier 2012 – Tome I. Droit civil et judiciaire, sous la direction juridique de Claude LAMBERTS et col. 1000 Bruxelles. Groupe De Boeck s.a., stradalex, 2012. Édition de base des Codes Larcier. D2012/0031/210. ISBN 978-2-8044-5249-0.

MAYEROVÁ, Zuzana a Jan ŠTOVÍČEK. Zákon o rodině s komentářem: zákon č. 94/1963 Sb. : úplné znění vyplývající z pozdějších právních předpisů, zejména ze zákona č. 91/1998 Sb., účinného od 1. srpna 1998. 1. vyd. Praha: Codex Bohemia, 1998, 245 s. ISBN 80-85963-84-1.

PLECITÝ, Vladimír. Zákon o rodině: komentář, judikatura, prováděcí předpisy, souvisící předpisy : stav k 1.10.2007. Praha: Eurounion, 2007, 521 s. ISBN 978-80-7317-063-9.

RAYMOND Guy. Droit de l'enfance et de l'adolescence. 5e édition. Paris. LexisNexis S.A., 2006. Pratique professionnelle. ISBN 2-7110-0806-1. (franc. úprava)

STARK Barbara. International family law – an introduction. England. Ashgate Publishing Limited, 2005. I. Title 346.015. ISBN 0-7546-2341-6.

SVEJKOVSKÝ, Jaroslav a Jana SVEJKOVSKÁ. Nový občanský zákoník: srovnání nové a současné úpravy občanského práva. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012, xiv, 792 s. ISBN 978-80-7400-423-0.

ŠÍNOVÁ, Renáta, Dita FRINTOVÁ a Alena WINTEROVÁ. Řízení ve věcech rodinněprávních v České republice, Slovenské republice a Německu a jejich aktuální problémy. Vyd. 1. Praha: Leges, 2010, 362 s. ISBN 978-80-87212-50-9.

TEBOUL Gérard (dir.). DROIT ET JUSTICE 57: Collection dirigée par Pierre Lambert. Procréation et drops de l'enfant. 1e édition. Avenue Defré, 19, 1180 Bruxelles. Etablissements Emile Bruylant, S.A., 2004. Editions Nemesis a.s.b.l., D/2004/0023/57. ISBN 2-8027-1915-7.

Les membres de l'unité de droit familial du centre de droit privé de l'ULB, sous la direction d'Alain-Charles VAN – GYSEL. Précis de droit de la famille. Rue de la Régence 67, 1000 Bruxelles. Etablissements Emile Bruylant, S.A., 2004. Précis de la faculté de droit, Université Libre de Bruxelles, D/2004/0023/122. ISBN 2-8027-2006-6.

VIEUJEAN Edouard. Les ressources de la famille. 1020 Bruxelles. Kluwer Editions Juridiques Belgique, E.Story-Scientia, 1992. Collection famille & droit D 1992/2664/96. ISBN 28-7377-030-9.

Zákonné předpisy:

Nový občanský zákoník 2014: rejstřík : redakční uzávěrka 26.3.2012. Ostrava: Sagit, 2012, 320 s. ISBN 978-80-7208-920-8.

ČESKO. Zákon č. 89/2012 Sb. ze dne 22. března 2012, občanský zákoník. In: Sběrka zákonů České republiky. 2012. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=6144>

ČESKO. Zákon č. 40/1964 Sb. ze dne 26. února 1964 občanský zákoník. In: Sběrka zákonů České republiky. 1964. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=1257>

ČESKO. Zákon č. 372/2011 Sb. ze dne 6. listopadu 2011 o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování. In: Sběrka zákonů České republiky. 2011, částka 131, s. 372-375. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=z&id=23497>

ČESKO. Zákon č. 373/2011 Sb. ze dne 6. listopadu 2011 o specifických zdravotních službách. In: Sběrka zákonů České republiky. 2011, částka 131, s. 372-375. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=z&id=23498>

ČESKO. Zákon č. 94/1963 Sb. ze dne 13. 12. 1963 o rodině. In: Sbíрка zákonů České republiky. 1963, částka 53. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=1232>

ČESKO. Zákon č. 115/2006 Sb. ze dne 26. ledna 2006 o registrovaném partnerství a změně některých souvisejících zákonů. In: Sbíрка zákonů České republiky, částka 38. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=4884>

ČESKO. Zákon č.99/1963 Sb. ze dne 17. 12. 1963 občanský soudní řád. In: Sbíрка zákonů České republiky, částka 56. Dostupný také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=c&id=1235>

BELGIE. Code Civil ze dne 21. 3. 1804, publikován dne 3. 9. 1807, číslo Moniteur belge 1804032150. Dostupný také z: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/loi_a1.pl?DETAIL=1804032130%2FF&caller=list&row_id=1&numero=11&rech=14&cn=1804032130&table_name=LOI&nm=1804032150&la=F&dt=CODE+CIVIL&language=fr&fr=f&choix1=ET&choix2=ET&fromtab=loi_all&trier=promulgation&chercher=t&sql=dt+contains+%27CODE%27%26+%27CIVIL%27and+actif+%3D+%27Y%27&tri=dd+AS+RANK+&imgcn.x=34&imgcn.y=10

BELGIE. Code de la nationalité belge, ze dne 28. června 1984, publikován dne 12. července 1984, číslo Moniteur belge 1984900065. Dostupný také z: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/loi_a1.pl?DETAIL=1984062835%2FF&caller=list&row_id=1&numero=1&rech=1&cn=1984062835&table_name=LOI&nm=1984900065&la=F&dt=CODE+DE+LA+NATIONALITE+BELGE&language=fr&fr=f&choix1=ET&choix2=ET&fromtab=loi_all&trier=promulgation&chercher=t&sql=dt+contains+%27CODE%27%26+%27DE%27%26+%27LA%27%26+%27NATIONALITE%27%26+%27BELGE%27and+actif+%3D+%27Y%27&tri=dd+AS+RANK+&imgcn.x=64&imgcn.y=13

BELGIE. Code judiciaire, ze dne 10. října 1967, publikován dne 31. října 1967, číslo Moniteur belge 1967101052. Dostupný také z: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/loi_a1.pl?DETAIL=1967101001%2FF&caller=list&row_id=1&numero=3&rech=13&cn=1967101001&table_name=LOI&nm=1967101052&la=F&dt=CODE+JUDICIAIRE&language=fr&fr=f&choix1=ET&choix2=ET&fromtab=loi_all&trier=promulgation&chercher=t&sql=dt+contains+%27CODE%27%26+%27JUDICIAIRE%27and+actif+%3D+%27Y%27&tri=dd+AS+RANK+&imgcn.x=39&imgcn.y=9

BELGIE. La loi modifiant des dispositions du Code civil relatives à l'établissement de la filiation et aux effets de celle-ci, ze dne 1. července 2006, publikován dne 29. prosince 2006, číslo Moniteur belge 2006009998. Dostupný také z: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=fr&la=F&table_name=loi&cn=2006070175

Judikatura:

BELGIE. La Cour Constitutionnelle („Ústavní soud“), judikát číslo 13/2010 z 18. února 2010. Numéro du rôle: 4714. Dostupný také z: <http://www.const-court.be/> (*Affaires pendantes & Jurisprudence – Rechercher – 13/2010 ze dne 18. 2. 2010 – rozkliknout vyhledaný dokument*)

ČESKO. Ústavní soud, judikát sp. zn. Pl.ÚS 15/09. Dostupný také z: <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=66731&pos=1&cnt=1&typ=result>

ČESKO. Ústavní soud, judikát sp. zn. II.ÚS 405/09. Dostupný také z: <http://nalus.usoud.cz/Search/ResultDetail.aspx?id=68222&pos=1&cnt=4&typ=result>

ESLP, judikát Rasmussen v. Danemark. Requête n° 8777/79. Rozsudek z 28. listopadu 1984. Dostupný také z: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-62527>

Odborné časopisy:

Zdravotnictví a právo: právní a daňový průvodce pro zdravotnictví. Praha: Orac, 1997-2011. ISSN 1211-6432. 1x měsíčně. číslo 7-8/2009.

Comparison of legislation concerning the establishment and determination of parentage in the Czech Republic and the Kingdom of Belgium

SUMMARY

The purpose of my thesis is to compare two different, yet somehow similar systems of civil law. Reason for choosing this particular topic (creation of filiation) is because I consider it a very important moment in life of every individual.

My thesis is composed of eight chapters, each of them dealing with different part of the main topic. Each chapter is also divided into three parts, each of them studies one particular legislation, because not only this thesis compares Czech and Belgian law, but also examines differences between Czech current legislation (mainly law concerning familial relations and marriage) and future one – the Civil Code which will take effect from 1. 1. 2014.

Chapter one is destined to present main reasons and the interest of law on the definition and regulation of the notion “family”. Part one describes the problematic from the view of Czech law, part two deals with the same theme, but by Belgian law.

Chapters two and three both examine the issue of determination of motherhood, including problematics of surrogate mothers.

In fourth chapter, also subdivided into three parts, I concentrate on legal presumptions of paternity and on possible ways to establish paternity of the individual by those presumptions. Also mentioned are ways, where presumptions are not applicable.

Chapter five focuses on acknowledgement of paternity and on affirmative declarations of parents, concerning the determination of parentage to a child. This chapter contains also three different legislations, concerning the matter.

Next part of thesis, chapter six presents options that biological parent or child has, to establish the parenthood. This chapter mainly describes possibilities of bringing action against other subjects, to prove biological reality and obtain the court decision in their favor.

Chapter seven investigates denial of paternity in each of three examined legal systems and also denial of motherhood, which is only possible in Belgian law.

Last chapter describes and explains all specifics and conditions of adoption. It also defines basic terminology and presents required formalities to successful process of adoption. It also compares legislation in Belgium and in Czech republic and presents similarities between current Belgian system and oncoming new Civil Code of Czech civil law.

Conclusion part then states, that oncoming new Czech legislation bring the system of family law closer to the traditional conception which is common in western Europe, including the Belgian one, and name examples of similarities in compared systems.

Abstrakt

Tématem předkládané práce je porovnání dvou národních právních úprav určování a vzniku rodičovství. Účelem práce bylo nejenom poukázat na rozdíly mezi těmito úpravami, ale rovněž se zaměřit na to, v čem se vzájemně podobají a kde například vychází jedna z druhé.

Práce je systematicky členěna do osmi kapitol, z nichž každá rozpracovává podrobněji jednu část problematiky. Současně je kapitola vždy rozdělena do několika podsekcí, přičemž tyto představují vždy náhled na dané téma podle určité právní úpravy.

První kapitola pojednává o institutu rodiny obecně. Kapitola druhá je věnována určování mateřství, kapitola třetí krátce představuje institut náhradního mateřství a související problematiku. Čtvrtá až šestá kapitola pak prezentují způsoby určení otcovství, a to právními domněnkami, uznáním dítěte i rozhodnutím soudu. V sedmé kapitole se zabývám možnostmi popření rodičovství. Poslední část mé práce je zaměřena na institut osvojení a jeho specifika.

Závěrem konstatuji vyplývající přiblížení nové české úpravy podle zákona 89/2012 Sb. k tradičnímu pojetí rodinného práva v Belgickém království a rovněž poukazuji na některé další poznatky, k nimž jsem při tvorbě práce dospěla.

Klíčová slova / Key words

- rodinné právo / family law
- filiace / filiation
- rodičovství / parenthood